

बेळगावः तीर्थरक्षा निधीचा - एक कोटी रुपयांचा संकल्प-पूर्तीचा समारोह

महाराष्ट्रात प्रवेशः

रा मटेक पासूनच महाराजांनी आपल्या महाराष्ट्रात प्रवेश केला. २०/२५ हजार किलोमीटरचा प्रवास करणारे महाराजांचे चरण महाराष्ट्राला स्पर्श करते झाले. अभूतपूर्व उत्तरयात्रा करून देखील महाराजश्रीच्या चेहन्यावर थकावट नव्हती. नेहमी प्रमाणे ते ताजेतवाने, प्रसन्न व हसतमुख होते. थकणे हा त्यांचा धर्मच नाही. एखाद्या टवटवीत गुलाब पुष्पाप्रमाणे त्यांचे मुखकमल होते. हजारो गावांचे विविध चेहरे, त्यांच्या चेहन्यावर दिसणारे तेज, समाधान व हास्य यांचा जणू एखादा चित्रपटच महाराजश्रीच्या नेत्रासमोर फिरत होता.

भारतभर विखुरलेल्या जैनसमाजाचे इतक्या तन्मयतेने निरीक्षण मुनिश्रीनी पहिल्यांदाच केले होते. विविध तीर्थक्षेत्रांच्या, सिद्धक्षेत्रांच्या, अतिशयक्षेत्रांच्या केवळ दर्शनावरच महाराजश्री संतुष्ट नसत. त्यांचे निरीक्षण अत्यंत बारीक असे. तेथील समस्यांची जाणही त्यांना त्वरित येत असे. कुणाचे काय प्रश्न आहेत, कोणती दुःखे आहेत हे मुनिश्री समजावून घेत. समाधानकारकपणे त्यांची उत्तरे देत. जैनसमाजाची शक्ती आणि भक्ती शिवात्मक विधायक कार्याकडे वळवली तर त्या समाजाची प्रगती

क्वायला फारसा उशीर नाही. मात्र खरेखुरे वैचारिक नेतृत्व त्याला मिळाले पाहिजे. या विहाराची प्रमुख उपलब्धी म्हणजे मुनिश्रींनी तरुणांची मने जिंकली. प्रवचनाला तरुणतरुणींचा समुदाय मोळ्या संख्येने उपस्थित असे. नव्या पिढीला काय हवे आहे, कशा प्रकारच्या त्यांच्या समस्या आहेत, हे मुनिश्री जाणून असत. मोळ्या प्रेमाने ते त्यांना जवळ करीत. त्यांच्याशी वार्तालाप करीत. उत्तरेकडील हिंदीभाषा ही जिल्ह्या जिल्ह्यातून बदलत जाते. महाराज त्यांच्याशी त्याच प्रकारे बातचीत करीत. भाषा ही हृदयांना जोडणारी असते. मुनिश्रीच्या जीवनाला देखील या यात्रेमुळे एक नवा विचार मिळाला. एक नवी दृष्टी प्राप्त झाली. महाराजांनी जे तप, जे ध्यान, जो स्वाध्याय या विहारात केला त्यामुळे आत्मस्थितीची एक आगळीच आभा, एक तेज मुनिश्रीना प्राप्त झाले.

या परतीच्या विहारात महाराजश्री फारसे कुठे थांबले नाहीत. आता वेध होते वेस्तला जाण्याचे. नागपूरहून ते जरुड येथील मानस्तंभ प्रतिष्ठेला उपस्थित होते. हजारो श्रावकश्राविकांनी आपला हर्षोल्हास या प्रसंगी प्रगट केला. परंतु महाराज एकच दिवस तेथे थांबले. तेथून हिवरखेड, मोर्शी, घाट, लाडकी, करजगाव करीत मुक्तागिरी या विदर्भातील एकुलत्या एक सिद्धक्षेत्राला आले. त्या सिद्धक्षेत्राचे दर्शन घेऊन ते अमरावतीला आले. श्रावकांनी त्यांच्या परतीच्या विहाराचे स्वागत केले. अमरावतीला एक दिवस थांबून १९ मार्च १९७८ ला त्यांनी परमपूज्य गुरुदेवांच्या कर्मभूमीकडे कारंजा (विदर्भ) कडे विहार केला.

कारंजा नगरीत आगमन:

कारंजागावात त्यांचे वाद्यांच्या गजरात स्वागत करण्यात आले. पं. माणिकचंद चवरे यांनी श्री महावीर ब्रह्मचर्याश्रमात त्यांचे भव्य स्वागत केले. आश्रमीय विद्यार्थ्यांच्या पुढे त्यांचे सुंदर प्रवचन झाले. आहार झाला. गावातील चवरे मंडळींनी उपस्थित राहून त्यांचे कुशल-क्षेम विचारले. कारंजा हे क्षेत्र म्हणजे सामाजिक, शैक्षणिक व जैन साहित्यिक क्रांतीचे केंद्र आहे. तेथे जी सुंदर मंदिरे आहेत ती प्राचीन असून तेथील ग्रंथभंडार देखील अप्रतिम असे आहे.

कारंजाहून २२ तारखेला त्यांनी पोहा, पिंजर, येवता इ. गावांहून अकोला येथे मुक्काम केला. तेथून बाळापूर, कोलारी करीत दिनांक ३१ मार्च ७८ रोजी बुलढाणा येथे त्यांचे आगमन झाले. व येथे पूर्व-नियोजित वेदी-प्रतिष्ठा पूर्ण केली.

वेरुळकडे प्रयाणः

चिखली, भोकरधन, फुलंबरी, बडोद, खुलताबाद या परिचित मागाने दि. ८ एप्रिल ७८ रोजी वेरुळ गाठले. मुनिश्रीच्या आगमनाप्रीत्यर्थ मोठा उत्सव आश्रमवासियांनी केला. त्यांच्या आगमनप्रसंगी आजुबाजूच्या खेड्यांतील हजारो जैन अजैन मंडळी आवर्जून उपस्थित होती.

वेरुळ येथील प्रतिष्ठा महोत्सव

वेरुळ येथील श्री पाश्वनाथ दिगंबर जैन गुरुकुल येथे राहाणाच्या विद्यार्थ्यांसाठी व गांवातील जैन समाजासाठी सुंदर जिनमंदिर गुरुकुलात उभारण्यात आले होते. तीर्थकर पाश्वनाथांची मूर्ती त्या चैत्यालयांत विराजमान करण्यासाठी प्रतिष्ठा महोत्सव आयोजित करण्यात आला होता. मुंबईचे श्रीमान कांतिलालजी हिरासा जैन (भुरे) यांनी या जिनमंदिरासाठी आपला आर्थिक सहयोग दिला होता. त्यांच्याच तर्फे हा प्रतिष्ठा महोत्सव साजरा होणार होता. मुनिश्रीच्या पावन उपस्थितीत हा पंचकल्याण महोत्सव उत्तम रीतीने पार पडला.

हा ऐतिहासिक प्रतिष्ठा महोत्सव होता. त्या महोत्सवात महाराजश्रींनी मोळ्या प्रसन्न चित्ताने भाग घेतला. मुनिश्रीच्या उपस्थितीने प्रतिष्ठा महोत्सवाला आगळा उत्साह आला. दि. ३० मे ७८ पर्यंत महाराजांनी वेरुळ येथे राहून आपल्या गुरुकुल कार्याचा आढावा घेतला. महाराजश्रीच्या अनुपस्थितीत देखील आश्रमाचे कार्य मोळ्या जिद्दीने, संयमाने संवर्धित करण्याचे कार्य तेथील कार्यकर्त्यांनी केले होते. महाराजांनी सर्व कार्यकर्त्यांना धन्यवाद दिले. मुनिश्रीच्या अनुपस्थितीत संस्थेचे कार्य चांगले चालविल्या बद्दल पन्नालाल गंगवाल, तनसुखलालजी व हुकुमचंदजी ठोळेचे मुनिश्रींनी कौतुक केले. मुनिश्रीची ही उत्तरभारत यात्रा आपल्या संघपतिपदात सुखसपणे व सुव्यवस्थित पार पाडण्याचे संपूर्ण श्रेय श्रीपालसाहुजींना होते.

श्रीरामपूरचा प्रतिष्ठा समारोह : (६ जून ते १६ जून ७८)

श्रीरामपूरचे संघपती हिराचंदजी कासलीवाल हे महाराजांचे अनन्यभक्त. महाराजांनी सांगायचे आणि शिष्याने ते शिरसावंद मानायचे. “हो – नाही” काही नाही. महाराज म्हणजे जणू कल्पवृक्षच त्यांना वाटायचे. संघपतीना निरोप आला की महाराज औरंगाबादला आले आहेत, तुम्हाला बोलाविले. त्याप्रमाणे ते गेले. महाराजांचे दर्शन

झाले. महाराज म्हणाले,

“कासलीवालजी तीर्थरक्षा निधीसाठी परमपूज्य गुरुदेव श्री समंतभद्रांच्या आज्ञेने आम्ही फिरतो आहोत. आपण आम्हाला रूपये अकरा हजार द्यावेत.”

त्यावेळी कासलीवालजीची आर्थिक स्थिती तितकीशी चांगली नव्हती. काय करावे हे कळेना. आज्ञा तर मोडता येत नाही. अशा विचारांनी ते म्हणाले, “महाराज, मला थोडी सवड द्या. माझी आज एवढी शक्ती नाही.”

महाराज म्हणाले, “दान द्या, शक्ती येईल.” हाच त्यांचा आशीर्वाद होता. कासलीवालांनी दान दिले आणि आश्चर्य म्हणजे त्यांची आर्थिक स्थिती पुन्हा सुधारली. महाराजांचे शब्द खरे ठगतात हा माझा नेहमीचाच अनुभव आहे. त्यांनी माझ्या संकट प्रसंगी एक श्लोक लिहून पाठविला होता. तो असा:

मनु को कभी न छोडियो। सत छोडे पत जाय।

मनु की बांदी (दासी) लच्छमी। फेर फेर घर आय॥

वरील श्लोकातून महाराजांची चांगल्या भावनेप्रती किंती निष्ठा आहे, ती सान्यांनी हृदयी ठेवावी अशी त्यांची शिकवण. जे आचरिले तेच सांगायचे, हा त्यांचा स्वभाव.

महाराजांनी श्रीरामपूरच्या प्रतिष्ठेचे आमंत्रण स्वीकारले, पण म्हणाले— “तीर्थरक्षा निधीसाठी आपण आमचे जोडीने सहकार्य करायला हवे.”

श्रीरामपूरची प्रतिष्ठा महाराजांच्या देखरेखी खाली पूर्णतः विधी-पूर्वक झाली. असा समारंभ तिथे पुनः घडला नाही. महाराजांची सकाळ दुपार प्रवक्चने, चर्चा होई. तीर्थरक्षेच्या फंडासाठी महाराजांनी आवाहन केले की आपआपल्या शक्तीप्रमाणे जनता प्रतिसाद देत होती. येथून त्यांनी दक्षिण-यात्रा मुरु केली.

• • •

दक्षिण यात्रा

सद्भावनेची फळे :

एका गावात एक चांगले श्रीमंत डॉक्टर महाशय राहत होते. ते महाराजांचे दर्शनार्थ आले. कासलीवाल जवळ होतेच. नेहमी प्रमाणे पूज्य महाराजांनी प्रेरणा केली. डॉक्टर महाशयांना थोडा राग आला. “जो उठतो तो आपला दान मागत सुटतो. मुनीच्या दर्शनाला जायचे की नाही श्रावकांनी.”, असे भाव त्यांच्या मुखातून निघाले. महाराजांना हे काही नवीन नक्हते. पण त्यांनी शांती ढळू दिली नाही. आणि डॉक्टर महाशयांना महाराज म्हणाले, “मी केवळ प्रेरणा दिली. आग्रह नाही. आपल्याला ज्यात संतोष असेल ते करावे.”

डॉक्टर महाशय दर्शन करून निघून गेले. हिराचंदजी म्हणाले— “आपण त्यांच्याकडे उगीच शब्द टाकला. ते काही देणार नाहीत.”

महाराज म्हणाले, “मुनीचा शब्द वाया जाणार नाही. माझी खात्री आहे.” कासलीवाल गप्प राहिले. दुसरे दिवशी डॉक्टर महाशय व त्यांच्या पत्नी दोघेही आले. दोघांनी कालच्या अवमानाबद्दल हार्दिक क्षमायाचना केली. आमचे चुकले म्हणाले.

महाराजांनी कासलीवालकडे पाहून म्हटले, — “मी म्हणत होतो ते खरे आहे ना?

डॉक्टरांची आतून भावना होती. हे आम्हाला कळाले. पण दान देण्याची भावना विशिष्ट काळीच जन्म घेते. आम्ही अवेळी प्रेरणा केली, हेच खरे.”

दुसऱ्यांना दोष न देता सर्व दोष महाराज स्वतःवर घेतात. कुणाचाही अवमान होईल, त्याचे मन दुखावेल असा आचार त्यांचे कडून घडत नाही. कडक बोलायचे, निर्धाराने जे सांगायचे, ते सांगतात. पण त्यात रागअनुराग नसतो. शिस्त, वक्तशीरपणा, स्वच्छ वागणे, बोलणे, राहणे त्यांना आवडते. त्यामुळे कुणी लबाडीने काही बोलेल तर तिकडे त्यांचे सहज दुर्लक्ष होते.

...

एकदा मोगराळ घाटातून प्रवास होत होता. हिराचंदजी कासलीवाल बरोबर होते. संध्याकाळ झाली. सूर्यास्त झायचा होता. दोनतीन मैल जायचे होते. संघपती म्हणाले, “महाराज येथे थांबू या का? आपणाला अंधारापूर्वी जायला नाही होणार.” महाराज म्हणाले- “आडवाटेने गेलो तर लवकर, सूर्यास्तापूर्वी पोहोचू. आम्ही जातो आडवाटेने, आपण सारेजण हळूहळू या.”

असे म्हणून महाराज झपाझप पाऊले टाकीत निघाले सुद्धा. दुसरे दिवशी हिराचंदजी म्हणाले- “आपण थकला होता आणि अंधार पडायलाही सुरुवात झाली होती. म्हणून आम्ही विनंती केली होती.”

“आपला विचार ठीक होता. परंतु अशा आडरानात व तेही घाटात आमची व्यवस्था आपणाला करावी लागली असती. तुम्ही सारी मंडळी अशा निर्जन ठिकाणी, अपरिचित जागी उघड्यावर झोपावीत, हे मला योग्य वाटले नाही. तुम्ही जशी महाराजांची काळजी घेता, तशी महाराजांनी आपली काळजी नको का घ्यायला?”

आपल्या बरोबर विहारात येणाऱ्या मंडळीना त्रास होऊ नये, त्यांच्या जीविताचे व मालमत्तेचे संरक्षण घावे यासाठी महाराज सदैव जागरूक, अप्रमत्त असत. शक्यतोवर “फुलपाखराप्रमाणे फुलांचा मध्य स्वीकारायचा व फुलाला वेदना होणार नाहीत, हेही पहायचे” अशी भ्रमरीवृत्ती महाराजांची आहे.

मोसंबी १५ रु. डझनाच्या:

प्रवासात, विहारात असताना अनेक श्रावकांचे अनेक अनुभव येत असत. एके दिवशी एक गृहस्थ आले होते आहार द्यायला. आहार झाल्यावर ते सहज बोलून गेले की महाराज, आपल्यासाठी खास पंथरा रुपये डझनाच्या गोड मोसंबी आणल्या होत्या.

महाराजांनी ते त्यांचे बोलणे ऐकले. थोड्या वेदना झाल्या. इतका महागाचा व गरिबांना न परवडणारा आहार जर घेऊ लागलो, तर मुनिधर्माला दोष लागेल. सामान्य

माणसे जो आहार घेतात, तोच आहार मी घेईन. फळफळावळांसारखा महागाचा आहार घेणार नाही, असे त्यांनी ठरविले व अनेक वर्षे तो नियम त्यांनी कसोशीने पाळला. आपल्या आहारात कमालीचा कठोर संयम त्यांनी अंमलात आणला. त्यामुळे सामान्यातील सामान्य माणसे देखील आहारासाठी तयारी करीत. काजू, बदाम, उंची फळफळावळ व त्यांचा रस त्यांनी कटाक्षाने टाळला. श्रावकाबद्दलचा त्यांचा हा दृष्टिकोन किती कालोचित व ग्राह्य आहे, हे सांगायला नको.

स्वयंस्फूर्त दानाचा ओघः

मोगराळ घाटातून बाहेर पडल्यावर महाराज आणि कासलीवाल इ. मंडळी एका गावात पोचली. गावात सुंदरसे जिनमंदिर एका गृहस्थाने बांधले होते. अनेक ठिकाणी त्यांनी दानही दिले होते. महाराजांचा आहार त्यांचे घरी झाला. त्या श्रावकाला खूप समाधान वाटले. पण महाराजांनी त्यांना तीर्थरक्षा फंडांत दान मागितले नाही. आहार करून महाराज पुढील मुक्कामाला गेले. सकाळी सकाळीच कालचे गृहस्थ तेथे आले. त्यांनी महाराजांचे दर्शन घेतले. थोड्या वेळात ते म्हणाले,

“महाराज आमचे उभयता कडून कोणता अपराध झाला? आपण आमचे घरी आहार केला. परंतु तीर्थरक्षेसाठी आमचे कडून काही घेतले नाही. रात्रभर आम्हाला झोप आली नाही. आमची काही चूक झाली असल्यास क्षमा करा.”

महाराजांनी स्पित केले. ते म्हणाले—

“आपण यापूर्वी फार मोठे दान-पुण्य केले आहे. पुन्हा आपणास कष्ट द्यावेसे महाराजांना वाटले नाही. पण आपली इच्छा असल्यास आपण तीर्थरक्षा निधीस दान देऊ शकता. महाराज तर त्यासाठीच विहार करीत आहेत.”

त्या सज्जनचित्त श्रावकाने रु. अकरा हजार एक रुपयांचे दान महाराजांना अर्पण केले. महाराजांच्या चरणांना वंदन करून ते म्हणाले— “महाराज, आणखी शक्ती आली तर याहूनही मोठी रक्कम आपल्या सेवेत अर्पण करीन.”

त्या श्रावकाचे हृदय संतोषाने भरून आले. महाराजांनी त्यांच्या या दानाबद्दल त्यांना शाबासकी दिली. महाराजांचे अस्तित्वही मूकपणे दानाची प्रेरणा करते, ते असे.

महाराजांना तांतडीने बाहुबलीला (कुंभोज) जायचे होते. त्यांनी त्याकाळी गहू, दूध, तूप, साखर, यांचा त्याग केला होता. प्रकृती तर मुळात अशक्त. पण मनाचा निय्रह हिमालयाएवढा. शरीराचे काय, त्याला जेवढा चांगला आहार मिळेल तेवढे चांगलेच. पण अनशन, अवर्मोदर्य, व्रत परिसंख्यान इ. सहा बाह्य तपांचे आचरण महाराज कसोशीने करीत. देहाचे जेणू विसर्जनच त्यांनी केले होते. “कायोत्सर्ग” नावाचे एक तप

चरणापाशी गेल्याशिवाय कळायचे नाही.

विशेष म्हणजे पूज्य गुरुदेवांनी जैन समाजाला व्यवहार रत्नत्रयापासून कधी विन्मुख होऊ दिले नाही. जैन संस्कृती ही केवळ अध्यात्मप्रवण नाही. त्या अध्यात्माची गंगा जीवनाच्या सर्व ऐहिकतेत आणून सोडण्याची एक अनोखी किमया त्यांनी केली. मूर्ति-स्थापना, मंदिर निर्मिती, 'स्वाध्यायवर्ग, वीरसेवादल, विविध गावी हायस्कूले, धर्मशाळा, समवशरण, तीर्थक्षेत्रांच्या प्रतिकृती, व्यायामशाळा, औषधालये या सारख्या, शुभ प्रवृत्तीच्या कार्यासाठीही त्यांनी सतत प्रेरणा दिली. समाजाच्या सर्वांगीण प्रगतीचे खरेखुरे स्वप्न त्यांनी पाहिले. जीवनाला सर्व बाजूंनी शुभात्मक आकार दिला गेला पाहिजे, हा त्यांचा संकल्प असे.

एकदा ते सिद्धान्तशास्त्री पं. फुलचंदजी, बनारस यांना म्हणाले —

“आपण आपल्या ग्रन्थातून शुभाचार धर्माची प्रेरणा दिली नाही. सामाजिक जीवन केवळ आत्म्याचे गीत गाऊन परिपूर्ण होत नाही. समाजाला विविध तऱ्हेने शुभात्मतेचे पाठ दिले गेले पाहिजेत. देव, शास्त्र आणि गुरु यांच्या साधनेसाठीच तर पूर्वाचार्यांनी व्रत-विधानांची, पूजाअर्चेंची, पंचकल्याण प्रतिष्ठांची निर्मिती केली आहे. त्यामुळेच उत्तरेपासून दक्षिणेपर्यंत व पूर्वेपासून पश्चिमेपर्यंत राहाणारा जैन अशा कार्यासाठी एकत्र येऊ शकतो.”

पडितजींनी गुरुदेवांच्या समाजधारणेचा विचार मान्य केला. अध्यात्मसाधनेची एक उच्चतर मानस अवस्था असते. ती साच्यांना थोडीच प्राप्त होते? अशा वेळी समाजाला गुमराह न करता शुभाचार धर्माचा मार्ग सांगायलाच हवा.

चातुर्मासानंतरचा विहार: पताका सदाचार धर्माची:

दि. १९ नोव्हेंबर ७८ ला चातुर्मास समाप्त झाला. गुरुंच्या आदेशाने त्यांनी बाहुबली क्षेत्राच्या जवळपासच्या, कुंभोज, आळते, माळवाडी, दुधगाव, तुंग, भिलवडी, अंकलखोप, नांद्रे, शिरगाव, तासगाव, कवठेएकंद, सांगली, समडोळी इ. गावी जाऊन धर्म प्रचाराचे कार्य केले. त्यांच्या चरणाना जणू धर्मचक्राची चाकेच बसविली असावीत. जनसंपर्क साधण्याचे त्यांचे कौशल्य अप्रतिम आहे. सामान्यांना धर्मप्रविष्ट कसे करून घ्यावे, त्यांच्या हृदयात शिरून धर्मसाधनेची गोडी कशी निर्माण करावी, ही त्यांची कला अप्रतिम व अद्वितीयच म्हणावी लागेल. धवलात असे म्हटले आहे की “जे आपणाला ध्यानाने कळाले आहे व जे सर्व प्रीतिकर आहे ते उच्चरवाने सर्वांना सांगावे” हा आदेश जणू ते आपल्या आचरणात आणत होते. दिनांक ७, ८ व ९ डिसेंबरला श्री क्षेत्र

बाहुबली येथे पूज्य गणधरदेवांच्या पादुका परमपूज्य गुरुदेवांनी निर्मित करविल्या होत्या, त्या निमित्ताने त्या पूज्य गणधर देवांच्या पादुकांचा प्रतिष्ठा महोत्सव साजरा करण्यात येत होता. या गणधर प्रभृतीनीच भ. महावीरांच्या मुखातून जी अलौकिक, जनकल्याणकारी वाणी प्रसूत झाली, ती दिव्यवाणी अवधारण करून सोप्या भाषेत सर्वांना अवगत करून दिली. त्या ऋणानुबंधाचा धागा पकडून मोळ्या कृतज्ञतेने पूज्य गुरुदेवांनी त्यांच्या स्मरणार्थ त्या पादुका निर्मित्या व त्यांची स्थापना देखील मोळ्या उत्साहाने केली. त्या निमित्ताने क्षेत्र बाहुबली येथे मोठा उत्सव आयोजित केला गेला. त्या प्रसंगी मुनिश्री आर्यनंदीजी उपस्थित होते. त्यांनी सर्व पूजा-विधी स्वतःच्या नजरेखाली व देखरेखीखाली गुरुदेवांच्या आज्ञेने पार पाडला. प्रवचने दिली. दानाची प्रेरणा केली. सदाचार धर्माच्या आचरणाचे आवाहन केले. त्यामुळे धर्मप्रचाराची ही संधी मुनिश्रीनी साधली. गीत-संगीतातही महाराजांची चांगली रुची आहे. त्यामुळे रात्री भजने, कीर्तने, नाटिका, नृत्य यांचेही कार्यक्रम झाले. तीर्थरक्षा निधीचे आवाहन करून त्यासाठी निधीही गोळा करण्यात आला.

कवठेसार प्रतिष्ठा महोत्सव :

दि. १२ फेब्रुवारी ७९ ला क्षेत्र बाहुबली वरून मुनिश्रीचा विहार, गुरुंच्या आज्ञेने, कवठेसार या गावी होणाऱ्या पंचकल्याण प्रतिष्ठा महोत्सवासाठी झाला. मजले, जैनापूर, जयसिंगपूर, कुरुंदवाड, मजलेवाडी, समडोळी करीत ते कवठेसार येथे दि. २८ फेब्रुवारी ला पोचले. गावातील श्रावक बंधूनी महाराजांचे अभूतपूर्व स्वागत केले. तेथील महोत्सव आटोपून समडोळी येथील पंचकल्याण महोत्सवाला ते उपस्थित झाले.

समडोळी :

समडोळी या गावी जैन घरांची संख्या विपुल आहे. आजूबाजूची गावे देखील जैनांचीच आहेत. नदी जवळून वाहात गेल्याने शेतकरीवर्ग समृद्ध आहे. त्यांच्या दानामुळेच बाहुबली आश्रम ही संस्था वाढली. त्या संस्थेचा विकास खेडोपाड्यांतील जनतेने केलेल्या प्रेमामुळेच झाला. परमपूज्य गुरुदेवावर त्यांची अपार भक्ती आहे. गेल्या ५० वर्षांत त्या गावातील जैन मंडळीनी गुरुदेवांच्या प्रत्येक धर्मकार्यात भक्तिभावाने सहकार्य दिले आहे. प्रत्येक सुगीत जास्तीत जास्त ज्वारी वाजत गाजत आणून पोचविली आहे. त्यांच्या धर्मभावनेचे कौतुक पू. समंतभद्र गुरुदेवांच्या मुखाने ऐकायला मिळणे भाग्याचे आहे.

मुनिश्री आर्यनंदीजीनी तर त्या विभागात एवढ्या वेळा विहार केला आहे की साच्या घरांतील मंडळी त्यांना नावासह आठवतात. मुनिश्रीनी त्या श्रावकांच्या मनात

जैनधर्मासंबंधी अपार प्रीती निर्माण केली. त्यांनी एकदा उपदेशात किशनसिंह कृत क्रियाकोषातील काही भाग मुद्राम सांगितला. ते म्हणाले— पूर्वीही काही मंडळी जिन-मंदिर बांधू नका, मूर्ती स्थापना करू नका असे म्हणत होती. तीर्थयात्रा करण्यातही ते पाप मानीत होती. अष्ट द्रव्याने जिन-परमात्म्याची पूजाही त्यांना मान्य नव्हती. त्या बाबत कवी म्हणतात—

पापी नहि प्रतिमा माने, ताकी अति निंदा ठाने।
जिनगेह करन की बात, जिनको नहिं मूल सुहात।
यात्रा करबो न बखाने, पूजा करबो अवगाने।
जिनबिम्ब प्रतिष्ठा भारी करिबो नहिं कहे जगारी॥

अशा रीतीने पुण्यात्मक शुभ क्रियांचा विरोध करणारी मंडळी पूर्वी होती. ती मंडळी मुनीनादेखील वंदन करीत नसत. हे त्यांचे करणे समाज घातकच होते. म्हणून शुभाचार धर्माचा विरोध करणे म्हणजे जैन धर्मालाच विरोध करण्यासारखे होते. म्हणूनच तो पंथ, तो विचार नष्ट झाला. हे श्रावकांनो, तुम्ही प्राणपणाने जैन मंदिर, जैन मूर्ती, जैन मुनी, जैन शास्त्र यांचा नेहमी आदर केला पाहिजे, त्यांची स्तुती, वंदना, नमस्कार, पूजा केली पाहिजे.

मुनिश्रीनी तर आपल्या विहाराने जगजागृतीची नवनवीन कार्ये उभी केली होती. गुरुदेवांना असा शिष्य मिळावा हे समाजाचे भाग्यच होय.

मुक्काम सांगली :

समडोळीची पूजा संपवून मुनिश्री सांगली येथे दि. २२ मार्च ७९ ला पोचले. सांगली येथे भ. महावीरांची भव्य मिरवणूक काढण्यात आली होती. मुनिश्री याही कार्यक्रमाला आवर्जून उपस्थित होते. जेथे जेथे पुण्यकर्म, तेथे तेथे मुनिश्री उपस्थित राहतात. तेथे त्यांनी मोळ्या संख्येने उपस्थित असलेल्यांना सदुपदेश केला. सांगली हे पूर्वी संस्थान होते. जैन मंडळीनी तेथे आपला व्यापार वगैरे वाढवू नये, जिनमंदिरे बांधू नये, असा संस्थानाचा हुक्कूम होता. परंतु काळ बदलला. सांगली हे जैन संस्कृतीच्या विविध कार्याचे केंद्र बनले. खेडेगावांतून येऊन अनेक जैन मंडळीनी व्यापाराच्या पेढ्या उभ्या केल्या. कुदळे, धावते, लठ्ठे. चौगुले इ. मंडळीनी व्यापाराबरोबरच, जैन बोर्डिंगची स्थापना त्यावेळचे मुंबईचे समाजसुधारक माणिकचंद जहेरी यांच्या प्रेरणेने केली. जैन बोर्डिंग हे जैन संस्काराचे, संघटनेचे केंद्र बनले. अनेक ध्येयवादी तरुण या बोर्डिंगने दिले आहेत.

आतातर कॉलेजेसही जैन समाजाने चालविलेली आहेत. 'प्रगती-जिनविजय' या साप्ताहिकाचे कार्यालयही येथे आहे. सांगलीने जैन समाजाचे अनेक चढ-उतार पाहिले. दक्षिण भारत दि. जैन सभेचा उदय, विस्तार व अभ्युदयात या गावाचा फार मोठा सहभाग आहे.

कुरुंदवाड – कोथळी:

विहार करीत असता कुरुंदवाड येथील शांतिविधान झाले. मुनिश्रीच्या उपस्थितीने विधानाला चांगलीच शोभा आली. महाराजांनी सुंदर प्रवचन दिले. तेथून त्यांचा विहार कोथळी (शांतिगिरी) या गावी होणाऱ्या पंचकल्याण प्रतिष्ठा महोत्सवासाठी झाला. चार-पाच दिवस महाराजांची सुंदर प्रवचने झाली. ते म्हणाले—

"केवळ पांडित्याने धर्माचा प्रसार होत नाही. जैनधर्मात सत्त्वशील, त्यागी मुनिजनांची परंपरा राहिली. ते कमी शिकलेले असले तरी त्यांनी श्रावकधर्म टिकविला. जैन समाजाला संघटित ठेवण्यात व त्यांच्याकडून जिनधर्म प्रभावना करून घेण्यात मुनीना जे यश आले ते इतराना आले नाही. इतिहासाकडे पाहिले तर इ. स. १५/१६ व्या शतकात काही पंडितांनी धर्मसुधारणा करण्यासाठी प्रयत्न केले. त्यांनी पंचकल्याणिक प्रतिष्ठा, मूर्तिपूजा दानधर्म, मुनी-परंपरा यांच्यावर टीका केली होती. परंतु जे विचार मुनी मुखांतून येत नाहीत, ज्या पंथातून एकही मुनी निर्माण होत नाही, एकही आर्जिका तयार होत नाही, तो पंथ टिकत नाही, हा इतिहास आहे. पांडित्य म्हणजे पाणी घुसळून लोणी काढण्यासारखे आहे."

मुनिश्रीचे विचार लोकांना आवडले. त्यांनी मुनीच्या त्या विचारांचे मोठे कौतुक केले. जैनधर्माची खरी प्रभावना मुनिजनांच्या कडूनच अधिक प्रभावी तर्हेने होऊ शकते. वैयक्तिक रीतीने अध्यात्माची, आत्मलाभाची साधना करायला देखील गूरू हवाच असतो. ती अवघड वाट गुरुशिवाय कोण दाखवू शकतो?

सूक्ष्मं जिनोदितं तत्त्वं

हेतुभिर्नैव हन्यते।

जैन ग्रंथांतील रहस्ये मोठी सूक्ष्म आहेत, ती विवादासाठी नाहीत, स्वमत मंडनार्थ नाहीत. ती तर्कालाही खोटी ठरविता येत नाहीत. ती तर मौनाने, शांततेने, निरपेक्ष भावनेने जाणून घ्यायची असतात. ती तत्वे जाणण्यासाठी तर्क, विकल्प, विवाद यांची मुळीच गरज नाही. संगीतकाराच्या मुलाला जन्मतःच संगीताची जाण असते, तसे खच्या जैन श्रावकाला आपला धर्म आपल्या मातेच्या दुधातून प्राप्त झालेला असतो. असा धर्मच जिनधर्म होय.

कोथळी:

कोथळीला जैन केद्र बनविण्याचे सारे श्रेय परम वंदनीय आचार्य श्री देशभूषण महाराजांना आहे. त्यांनी भारतभर परिघ्रमण केले. धर्मजिज्ञासा जागी केली, अनेक जैनसंस्थाना त्यांनी प्रेरणा दिली. विपुल साहित्य लेखन केले. शतसहस्र श्रावकांना नव्या जीवनाचा महास्त्रोत प्राप्त करून दिला. कोथळीसारख्या एका लहानशा गावात सुंदर मंदिरे, भव्य जिनमूर्ती, मानसंभं, इ. अनेक वास्तु उभ्या केल्या. या त्यांच्या भव्य उपक्रमांत उत्तरेकडील त्यांचे भक्तांनी खूपच मदत केली. शांतिगिरी-कोथळी एक दर्शनीय, वंदनीय व प्रेक्षणीय असे स्थान अजरामर केले. त्यांचे हे कार्य सर्वांना नव्या जीवनाची प्रेरणा देत राहील, यात शंकाच नाही.

कोथळी उत्सव संपूर्व मुनिश्री भिलवडी येथे होणाऱ्या १६ मे ७९ च्या पंचकल्याण प्रतिष्ठा महोत्सवास उपस्थित झाले. त्यानंतर परत चातुर्मासासाठी त्यांनी बाहुबलीस प्रस्थान केले.

चातुर्मास बाहुबली येथील: १९७९

दिनांक २३ जून ७९ ते ३ डिसेंबर ७९ पर्यंत चातुर्मास बाहुबली येथेच संपन्न झाला. पूज्य गुरुदेवांच्या निकटतम राहाण्याचा योग पुनः सुदैवाने प्राप्त झाला. त्याही चातुर्मासात पूज्य श्री गुरुदेवांच्या बरोबर अनेक धर्मग्रंथांचा अभ्यास, स्वाध्याय, मनन, चिंतन झाले. गुरुदेवांच्या सहवासाची तीव्र अभीप्सा परिपूर्ण होणे शक्यच नव्हते. असले सौहार्द, असली ज्ञानपिपासा अन्यत्र कुठे पाहायला, अनुभवायला मिळणार? जिनागमाचे अध्ययन इतक्या तन्मयतेने दुसरा कोण करून घेणार? मुनिश्री आर्यनंदी सारखी ज्ञान आणि कर्म यांची सांगड घालणारी व्यक्ती अन्यत्र मिळणे दुर्लभ.

ज्ञान हीच तर खरी आत्म्याची शक्ती आहे. त्या ज्ञानशक्तीच्या बळावरच आत्म्याची प्रगती, मुक्ती व आनंद अवलंबून आहे. जे जे आत्मगुणांच्या बाहेरचे आहे, परस्वाधीन आहे ते ते आपले नाही, असा नित्य आत्मलक्षित आत्मप्रेरित भाव मुनिश्रीच्या हृदयी जागृत आहे. आत्म्याच्या त्रैकालिक विशुद्ध स्वरूपात विकार संभवत नाही. विशुद्धता तर आत्म्याचा अविनाशी स्वभाव आहे. ती कधीही कशानेही नष्ट होत नाही. ज्या प्रमाणे एखाद्या बाभळीच्या काट्याची जी बोचण्याची शक्ती आहे, ती त्याची स्वयमेव, प्राप्त शक्ती आहे, तिला बाह्य कारणांची गरजच नाही. तसेच आत्म्याचे आहे. अनादी अनंत असा जो आत्म्याचा त्रैकालिक स्वभाव आहे, त्याला संस्काराची गरज नाही. संस्काराची गरज आहे जेथे जेथे विकार घडतो, अशा अवस्थांच्या वेळी नित्य जागृत राहाण्यासाठी. आत्म्याला नित्य निरंजन स्वरूपात पाहाण्यासाठी संस्कार हवेत. मोहादिक विषयांनी ती

अवस्था कलंकित होऊ नये, व्याप्त होऊ नये यासाठी, सतत अप्रमादी राहाण्यासाठी संस्कार हवे आहेत.

मुनिश्रीनी प्रत्येक पंचकल्याणिक प्रतिष्ठेच्या वेळी सामान्य श्रावक-श्राविकांना हीच शिकवण दिली आहे. जो मानवजन्म प्राप्त झाला आहे, त्याचा उपयोग मानवाने स्वतःचे स्वरूप ओळखण्यासाठी, स्वतःच्या आत्म्याच्या अनंतानंत शक्तीची ओळख करून घेण्यासाठी करावा. जीवनाची क्षणभंगुरता जाणून प्राप्त जीवन अध्यात्म रसात कसे डुबत ठेवावे, क्रोधादिक विषयापासून कसे निवृत्त व्हावे, याची जाणीव मुनिश्रीनी करून दिली.

जीवनात आलेली अशुद्धता, अपवित्रता, अमांगल्यांही अनादिकालापासून आहे व ती दूर करायची, आत्म्याच्या विशुद्ध स्वभावाची ओळख होणे अपरिहार्य आहे; हेच तर सम्यकदर्शन आहे. तीच तर सम्यक्श्रद्धा आहे. अशा श्रद्धेच्या बळावरच मुनिश्रीनी स्वकल्याणाबरोबरच परकल्याणाचा मार्ग प्रशस्त केला आहे.

ते म्हणतात, — “लोकांना जागे करावे लागते, प्रेरणा द्यावी लागते. त्यांच्या हृदयातील झोपलेला आत्माराम जागा करावा लागतो. तेवढेच माझे काम आहे. ती जिनाज्ञा आहे. थोर थोर तीर्थकरांनी देखील आपल्या जीवनात हेच केले आहे. विहार केवळ ‘स्वान्तःसुखाय’ नाही, तर इतरांच्याही जीवनात आनंद, प्रकाश निर्माण करण्यासाठीही आहे.”

नरसिंहवाडी – पंचकल्याण प्रतिष्ठा महोत्सव :

बाहुबली येथील चातुर्मास संपवून मुनिश्रीनी गुरुदेवांच्या आज्ञेने विहार केला. नरसिंहवाडी येथे नव्याने निर्मित अशा जिनबिंबाची पंचकल्याण प्रतिष्ठा होती. गावातील पंचांनी मुनिश्रीना उपस्थित राहाण्याची आदरपूर्वक विनंती केली होती. गुरुदेवांच्या आज्ञेने त्यांनी ती मान्य केली होती. त्या प्रमाणे विहार करीत मुनिश्री दि. २५ फेब्रुवारी ८० ला नरसोबाबाडीला पोहचले. नदीच्या काठी विसावलेले हे गाव हिंदूंचेही पवित्र क्षेत्र आहे. मुनिश्रीनी पाच-सहा दिवस त्या महोत्सवात भाग घेतला.

बस्तवाड – पंचकल्याण प्रतिष्ठा महोत्सव :

नरसिंहवाडीचा उत्सव संपत नाही तोच बस्तवाड गावाच्या पंचकल्याण प्रतिष्ठेला मुनिश्री उपस्थित राहिले तेथील महोत्सव संपवून मुनिश्री बेळगावला आले. बेळगाव जवळील अलारवाड गावी पंचकल्याण महोत्सवाला ते २६ मार्च ८० रोजी उपस्थित झाले. त्यानंतर दि. ६ एप्रिल ८० ला तेथून निघून तिगडोळी येथील पंचकल्याण महोत्सवासाठी २९ एप्रिल ८० रोजी उपस्थित झाले. अत्यंत भव्य प्रमाणात हा महोत्सव

साजरा झाला. महाराजांची रोज प्रवचने होते. धर्मदिशनेची कोणतीही संधी प्राप्त झाली की मुनिश्री हातची ती जाऊ देत नाहीत.

अशा प्रकारे अनेक गावांतील प्रतिष्ठा-महोत्सवांची धर्ममय सांगता करीत करीत महाराजांनी ४ मे ८० रोजी तिगडोळीहून निघून पुतनाळ, बस्तवाड, हलगे मार्गे बेळगावात दि. १० मे १९८० रोजी प्रवेश केला.

बेळगावच्या श्रावकबंधूंनी मुनिश्रीना बेळगावात चातुर्मास करण्याची विनंती केली. महाराजांनी ते आमंत्रण स्वीकारण्यापूर्वी आचार्य श्री समंतभद्र महाराजांची तेथे चातुर्मास करण्याची परवानगी मागितली. त्या प्रमाणे बेळगावला चातुर्मास करण्याची अनुज्ञा गुरुदेवांनी त्यांना दिली.

चातुर्मास बेळगावला : (२६-७-८० ते ६-११-८०)

मुनिश्रीनी बेळगाव येथे चातुर्मास करावा अशी विनंती बेळगावकरांनी केली होती व त्यांच्या आग्रहाला स्वीकारून मुनिश्रीनी शहापूर या उपनगरात आपल्या चातुर्मासाचा आरंभ केला.

तीर्थरक्षाफंडाचा संकल्प ९ कोटी रुपयांचा पूर्ण व्हायचा असल्याने मुनिश्रीनी आपल्या आहारातून साखर व साखरेचे पदार्थ अस्वीकृत केलेले होते. आणि रोज आहाराचे वेळी श्रावकांच्या हृदयांत ते शल्य बोचत होते. सर्व समाजाने यथेच्छ गोड-घोड पदार्थाचा स्वीकार करायचा व मुनिश्रीनी त्यापासून वंचित राहायचे, ही गोष्ट अनेक श्रावकांच्या हृदयांत शल्यवत् बोचत होती. ७५ लाख रुपयांवर निधी आत्तापर्यंत तर जमला होता. आणि अजून २५ लाख रुपये 'एक कोटीचा संकल्प' पूर्ण व्हायला हवे होते. आणि हीच चर्चा गावात चालू होती.

गावातील अनेक धर्मप्रेमी श्रावकांनी आपआपसात चर्चा केली. श्रावकांनी काहीही करून मुनिश्रीचा संकल्प बेळगावीच पूर्ण व्हावा, अशी जिद्द घरली. पूज्य मुनिश्री आपल्यापरीने श्रावकांना प्रेरणा देतच होते. तीर्थरक्षाफंडाचा संकल्प पूर्ण व्हावा यासाठी त्यांचे प्रयत्न चालूच होते. रोज प्रवचने होत होती. गावातील जनता भावमुग्ध होऊन त्यांच्या प्रवचनांचा लाभ घेत होती. अनेक श्रावकांनी मुनिश्रीच्या बरोबर आपल्या घरीही साखर त्याग केला होता. जोवर मुनिश्रीचा संकल्प पूर्ण होत नाही तोवर आम्हीही साखर खाणार नाही, अशी त्यांची प्रतिज्ञा होती. परंतु मुनिश्री मौनच होते. त्यांचे धर्मप्रचाराचे व तीर्थरक्षानिधी जमविण्याचे कार्य चालूच होते.

त्यात पर्यूषणपर्वही आले. उत्तमक्षमा, मार्दव, आर्जव, शुचिता, सत्य, संयम, तप,

त्याग, अकिंचन्यव ब्रह्मचर्य या दशधर्मावर मुनिश्रीची सुंदर प्रवचने होतच राहिली. अनेक पूजा विधानांची गर्दी झाली. बेळगाव धर्मशळ्डेचे पवित्र - केंद्र बनले. बेळगाव-कराच्या भावनेला हळूहळू फळ यायला लागले.

समाजाग्रणी शांतिप्रसादजीनी आपले पहिले एक लाखाचे दान १९६९ साली घोषित करून गुरुदेव समंतभद्र महाराजांचे विचारांचा आदर होईल असा तीर्थरक्षाफंड बाहुबली येथे सुरु केला होता.

अशा या ऐतिहासिक प्रसंगाची सांगता बेळगावात व्हावी व त्या गावी मुनिश्री आर्यनंदीजीनी सुस्वादु आहार घ्यावा, त्या व्रताची सांगता करावी अशी बेळगावकरांची आंतरिक इच्छा. परंतु मुनी श्री आर्यनंदीजी म्हणाले “प्रिय बंधुजन हो, अद्याप १ कोटी पूर्ण व्हायला, २५ लाख हवे आहेत, आपण जर ते बेळगावातून दिले व माझे गुरु श्री समंतभद्रजी यांनी अनुज्ञा केली तर मी तुमच्या म्हणण्याचा विचार करीन.”

मुनी आर्यनंदी हे वचनाचे पक्के, शब्दाला परब्रह्म मानणारे. त्यामुळेच त्यांना “वचनसिद्धीचा” जणू वर प्राप्त झाला असावा. ते जे बोलतील त्यास नियतीही साथ देते. अचानकपणेच कधी कधी त्यांचे मुखातून अशी वाणी निघते की ती अवघड दिसत असली तरी सार्थ होते.

बेळगावकरांनी तीर्थक्षेत्र कमेटीचे महामंत्री जयचंदंजी लोहाडे यांना सर्व हकीकत कळविली. ते तातडीने बेळगावात आले. तेथील प्रमुखांशी विचार विनिमय केला. चंदगडे, राम कस्तुरी आदी मंडळीनी बेळगावातून दहा लाख रुपयांचा निधी देण्याचे मान्य केले. उरलेले १५ लाख जयचंदंजीनी मुंबईहून जमा करून देण्याचे ठरविले.

मुनी आर्यनंदीजीचे वृद्धत्व आणि त्यांचा निर्धार व आचार्य श्री समंतभद्रजीना दिलेले वचन, यांची सांगड घालायची होती. गोड पदार्थ आहारातून सर्वस्वी वर्ज करून जवळ जवळ १२ वर्षे होते आली होती. मुनिश्रीच्या त्या व्रताची सांगता होणे आवश्यक होते. जयचंदंजी मुंबईस आले. त्यांनी उद्योगपती लालचंद हिराचंद यांचेशी विचार विनिमय केला. दोघांच्याही हृदयांत परमपवित्र तीर्थाच्या रक्षणासाठी काहीतरी भरीव दान देण्याची प्रेरणा निर्माण झाली. उद्योगपती श्रेयांस प्रसाद जैन मुंबई, यांनी श्री रमा जैन ट्रस्ट मधून ५ लाख रुपये, लालचंद हिराचंद यांनी श्रीमती कुसुमबाई मोतीचंद शहा यांच्याशी विचार विनिमय करून ५ लाख रुपये व एस. कुमार उद्योगाचे प्रमुख शंकरलालजी कासलीवाल यांनी ५ लाख रुपये अशी एकूण १५ लाखांची पूर्ती त्या तिघांनी केली. बेळगावकर आपल्या वचनाला जागले. त्यांनी बेळगावातून १० लाखांची पूर्ती केली.

कोटीचा संकल्प अशा रीतीने पूर्ण झाला.

त्यावेळी उपस्थित असलेल्या आचार्यश्रेष्ठ श्री विद्यानंदजीनी मुनिश्री आर्यनंदी महाराजांचे कौतुक केले. तीर्थरक्षेच्या निमित्ताने जैनसमाजाने जो उत्साह व जे धमप्रिम दाखविले त्याचाही आचार्यांनी गौरव केला. आचार्यांची मधाळ वाणी, त्यांचे समाजावरील असीम प्रेम यावेळी दिसून आले.

समाजाला मुनिसंस्थेकडून मिळणारी प्रेरणा हीच जैन समाजाचे अस्तित्व टिकविण्यास आजपर्यंत कारणीभूत झालेली आहे. मुनिसंघाने जर सामाजिक प्रेरणा सतत जागृत ठेवल्या तर अनेक सामाजिक, शैक्षणिक व सांस्कृतिक कार्ये सातत्याने पार पडत राहातील. तीर्थे ही जैन संस्कृतीची महान देणगी आहे. सत्-चित् व आनंद यांचा प्रत्यय आणून देणारी ती पवित्र स्थाने आहेत. ही जाणीव मुनिश्री विद्यानंदजीच्या ओजस्वी वाणीने अधिकच दृढ झाली.

आचार्यश्रीच्या उपस्थितीने व त्यांच्या मंगल प्रेरणेने जैनांची सामाजिक चेतना सतत कार्यनिष्ठ व ध्येयनिष्ठ राहात आली.

मुनिश्री आर्यनंदीजीचा आनंद मुखावर विलसत होता. गुरुदेव श्री समंतभद्रजीच्या आशीर्वादाने जे कार्य त्यांनी शिरोधार्य केले होते, ते पूर्ण झालेले त्यांना पाहायला मिळाले होते.

जैनतीर्थ रक्षा कमेटीच्याच नव्हे तर अखिल भारतीय जैन समाजाच्या दृष्टीने ही एक महत्त्वाची ऐतिहासिक घटना होती. त्या घटनेचा इत्यर्थ हाच होता की जैन समाजाने मनात आणले तर जैनतीर्थे, जैनसंस्कृती व तिची विविध अंगे ही पैशाअभावी अडून राहाणारी नाहीत. या निधीच्या रूपाने एक महत्त्वाचे कार्य झाले की समाजातील लहानात लहान घटक जसा या महान संकल्पात सामील झाला, तसा श्रीमंतात श्रीमंत वर्गही न्यात तन-मन-धनाने सहभागी झाला. तीर्थरक्षेच्या प्रश्नामुळे जैन समाजाची अस्मिता, त्या समाजाचे अस्तित्व, त्या समाजाने हजारो वर्षे जपलेली संस्कृती, या बद्दलचे प्रेम उजळून निघाले. जे आपण आपल्या भोगोपभोगासाठी कमवितो, जे अर्थार्जन करतो, त्यात तीर्थस्वरूप तीर्थाचाही वाटा आहे, याची जाण अल्पांशाने का होईना समाजाला झाली. ही जागृतीच खन्या अर्थाने महत्त्वाची आहे. ज्या पवित्र व मंगल तीर्थाच्या दर्शनाने मानवांची मने काही संस्कार स्वीकारतात, त्यांचे परिरक्षणाची जबाबदारीही समाजाची आहे. पूर्वजांनी महत्त्रयासाने अब्जावधीची ही जी ठेव आपल्या स्वाधीन केली आहे, हा जो वारसा त्यांनी सातत्याने जतन करून नव्या पिढीच्या स्वाधीन केला आहे, त्याचे

जतन/संवर्धन करणे हे प्रत्येक जैनाचे काम आहे. जैन समाजातील ज्येष्ठ-श्रेष्ठ अशी जी उद्यमी व कारखानदार मंडळी आहेत व त्यांनी जे विश्वस्त निधी उभारले आहेत त्यांतून दरवर्षी ठाराविक भाग तीर्थरक्षेसाठी दिला पाहिजे. ही बांधिलकी स्वीकारल्या शिवाय त्या पवित्र वास्तूचे परिरक्षण होणे कठीण आहे.

हा विचार श्री आर्यनंदी महाराजांनी पुन्हा एकदा प्रकट केला. तीर्थरक्षेच्या निमित्ताने ही जी एकजूट झाली ती अत्यंत महत्त्वाची व ऐतिहासिक स्वरूपाची आहे.

कृतज्ञताज्ञापन समारोह – बेळगाव :

एक कोटीच्या संकल्पपूर्तीच्या निमित्ताने बेळगावकरांनी व तीर्थक्षेत्र कमेटीने एक मोठा सोहळा दि. २७ डिसेंबर १९८० रोजी बाहुबली मुक्कामी व २८ डिसेंबर १९८० रोजी बेळगावला साजरा केला. त्या प्रसंगी मुनिश्री आर्यनंदीजीच्या व श्री महाबल मुनीच्या कार्याबद्दल गौरवपर भाषणे झाली. समाजाचे मान्यवर नेते श्रेयांसप्रसादजी, लालचंदजी दोशी यांनी जे विचार समाजापुढे प्रकट केले ते समाजाच्या भावी पिढीने साकारायला हवेत. जैन युवक मंडळ, शहापूर – बेळगाव या संस्थेचे सेकेटरी राम कस्तुरी यांचा उल्लेख मोळ्या आदराने करायला हवा. त्यांनी आग्रहाने एक कोटीचा संकल्प बेळगावातच पूर्ण व्हावा असे सर्वांना आवाहन केले व त्याची पूर्ती घडवून आणली.

बेळगावला हा जो मान मिळाला तो खरोखरच कौतुकाचा भाग आहे आणि त्यावेळी परमवंदनीय आचार्यश्री विद्यानंदीजीची उपस्थिती हाही एक दुग्धशर्करा योगच होता. बेळगाव तसे फार पुरातन काळापासून जैनांची काशी म्हणविले जात असे. आचार्य नेमिचंद्र यांची ती कर्मभूमी. त्यांनी कमलवस्तीच्या स्थापनेच्या वेळी असाच एक सोहळा साजरा करण्याची प्रेरणा दिली होती. सिद्धान्त चक्रवर्ती ही अत्यंत मानाची पदवीही त्यावेळी उपस्थित असलेल्या मुनिवर्यानी व जैन श्रावकसंघाने त्यांच्या चरणी अर्पण केली होती. जैन साहित्यातील अनमोल अशी ग्रंथ संपदा गोम्मटसार – जीवकांड व कर्मकांड त्यांनी निर्मिती होती. त्या महत्त्वपूर्ण ग्रंथांतून धवला, जयधवला व महाधवला या अत्यंत महत्त्वपूर्ण ग्रंथांचा जणू सारच त्यांनी आपल्या त्या ग्रंथात संग्रहित केला होता.

अशा त्या आचार्य नेमिचंद्रांच्या साधनाभूमीत पुन्हा एकदा जैनसमाजाने मोळ्या भक्तिभावाने आलेल्या श्रमणमहर्षींचा कृतज्ञता अभिव्यक्तीचा दृष्ट लागेल असा सोहळा पार पाडला. या प्रसंगी अशी एक महत्त्वाची घटना नमूद करणे आवश्यक आहे की मुनिश्री आर्यनंदी महाराजांचे अत्यंत प्रिय शिष्य संघपती श्रीपाल साहूजी, औरंगाबाद यांनी मनात असा संकल्प केला होता की जेव्हा मुनी आर्यनंदीजी शर्कराग्रहण करतील तेव्हा पहिला गोड घास आपल्या हस्ते त्यांना अर्पण करावा व तीर्थरक्षेसाठी रुपये पंधरा

हजार एक ध्रुवफंडास द्यावेत. तो प्रसंग या उत्सवाच्या निमित्ताने आला होता. त्या प्रमाणे श्रीपालसाहूजीच्या हस्ते पहिला मधुर रसपूर्ण घास मुनिश्रीनी ग्रहण केला. साहूजी कृतार्थ झाले. मुनिश्रीच्या संकल्पाबरोबरच साहूजीचाही संकल्प पूर्ण झाला होता. बेळगावातील श्रावकांनीही आपआपले मधुर घास मुनिश्रीना अर्पण केले. हा एक अपूर्व योग होता. हजारो श्रावकांनी हा हृद्य भावपूर्ण सोहळा नेत्र भरभरून पाहिला.

जैन मुनीच्या कार्याची नोंदव अशी भव्य आणि उदात्त आहे की तीर्थोतीर्थी त्याचे पुरावे सापडतात. एकेका मुनिश्रीनी आपल्या जीवनकाळात काही ना काही तरी भरीव कार्य करून ठेवलेले दिसून येते. जैन संस्कृतीच्या संवर्धनात शेकडो साधूनी आपले योगदान दिले असल्याचा उल्लेख आणेकांनी आपल्या भाषणात केला. मुनिश्री समंत-भद्रजीनी दिलेली प्रेरणा फलदूष झाली. त्यांनी आग्रहाने व निग्रहाने हे कार्य स्वीकारले व आपल्या श्रेष्ठतम शिष्यांचेकडून ते पार पाडले. परंतु मुनिश्री समंतभद्रजीची नेहमीचीच रीत अशी की कोणत्याही कार्याचे कर्तृत्व अंतरंगातून वा वाणीतून त्यांनी कधी स्वतः स्वीकारले नाही. प्रसिद्धीच्या कोणत्याही माध्यमास त्यांनी दाद दिली नाही. अत्यंत निरपेक्षपणे कार्य करायचे व त्याचे सर्व श्रेय आपल्या सहकारीजनांना द्यायचे, ही त्यांची जीवनयापनाची रीत होती. त्यामुळे बाहुबली मुक्कामी एक दिवस अगोदर जो सोहळा झाला, त्याही वेळी श्री समंतभद्रजीनी या एक कोटी निधीबद्दल जे उदगार काढले ते समाजाला सदैव मार्गदर्शन करीत राहतील. आपले कुमारावस्थेपासूनचे जीवन जैनर्धम-जैन संस्कृती यांच्या निरंतर चिंतनात घालविणारे मुनिश्री समंतभद्रांचे तीर्थक्षेत्रांबद्दलचे अनुभवी अंतरीचे बोल व्यक्त झाले. ते म्हणाले,

“आतून अशी सदैव प्रेरणा राहिली आहे की जैन तीर्थक्षेत्रांचे रक्षण हे केवळ पैशाने होत नाही. की ध्रुवनिधी जमा केल्याने होत नाही. पैसा आवश्यक असला तरी ज्या समाजाची ही तीर्थ/सिद्धक्षेत्रे आहेत, त्या समाजाने एक होऊन, निष्ठावंत होऊन त्यासाठी केवळ पैसाच नव्हे तर आपले परिश्रम, आपले सहकार्य व आपली बुद्धिमत्ताही कारणी लावायला हवी. तरुणपिठीने जिद्दीने व डोळ्यात तेल घालून आपआपल्या जिल्ह्यातील, आपआपल्या प्रांतातील तीर्थ/सिद्ध क्षेत्रांचे प्राणाहुती देऊनही संरक्षण केले पाहिजे. शिरपूर, शिखररजी, मक्सी पारसनाथ, केशरियाजी, माऊंट आबू, कुभोज-बाहुबली ह. तीर्थक्षेत्रांच्या वर जे आक्रमण सतत चालू आहे, त्या बद्दल महाराजांना^{*} अत्यंत खेद वाटतो. समाज गाफिल राहिला. त्याने आपल्या तीर्थक्षेत्राची नीट जपणूक केली नाही. आपल्या कायदेशीर बाबीच्याकडे दुर्लक्ष केले, हे एक कटुसत्य आहे. आपली बाजू न्याय्य असूनच केवळ भागत नाही, तर ती न्याय्यता सप्रमाण सिद्ध करता आली पाहिजे.

* परमपूज्य समंतभद्रजी बोलताना-लिहिताना स्वतःचा ‘मी, माझा, मला’ असा उल्लेख करीत नसत.

आणि त्यासाठी ज्या नोंदी सरकार दप्तरी करून घ्यायला हव्या होत्या व आहेत, तिकडे दुर्लक्ष करून चालणार नाही. समाजाने हा धोका लक्षात घेऊन तीर्थक्षेत्रांचे बाबतीत, ह्या तीर्थाच्या न्याय्य अशा हक्कांचे बाबतीत जागरूक राहाणे अत्यंत आवश्यक आहे. रोग होऊ देऊन उपचार करण्यापेक्षा रोग होणार नाही याची सतत काळजी करणे आवश्यक आहे.

“आर्यनंदी मुनीजीनी आपल्या उतारवयातही महाराजांची आज्ञा प्रमाण मानून त्या प्रमाणे भारतात वीसपंचवीस हजार किलोमीटर परिभ्रमण करून आपल्या गुरुभक्तीचे जिवंत उदाहरण प्रस्तुत केले. त्यांचे हे कार्य जैन इतिहासात सुवर्णक्षरांनी लिहिले जाईल. असंख्य दातारांनी या दान महायज्ञात आपआपला वाटा उचलला याबद्दल महाराज त्यांना धन्यवाद देत आहेत. एक कोटी फंड म्हणजे फार मोठा फंड नाही, याची महाराजांना कल्पना आहे. आता समाजातील कार्यकर्त्यांनी ५ कोटी पर्यंत हा धुवनिधी वाढविण्यासाठी प्रयत्न करावेत. कारण असंख्य जैनतीर्थांचे व मंदिरांचे सर्वेक्षण व्हायला हवे आहे. मंदिरांची डागडुजी व्हायला हवी आहे. अनेक सुंदर सुंदर जिनमूर्ती पुरातत्त्व विभागांच्या ताब्यात असून त्या नष्ट होण्याचा, वा चोरीला जाण्याचाही वाढता धोका लक्षात घेऊन तीर्थरक्षा कमेटीने पुरातत्त्व विभागाशी सतत संपर्क ठेवला पाहिजे. सर्वच लहानमोठी तीर्थक्षेत्रे ही जैन संस्कृतीचे प्राण आहेत. असंख्य साधकांनी त्या तीर्थक्षेत्रावरून व सिद्धक्षेत्रावरच निर्वाणाची साधना केलेली आहे. जिनायतने, जिनबिंदे, जिनमंदिरे, अतिशय तीर्थक्षेत्रे व सिद्धक्षेत्रे जैन संस्कृतीचे पंचप्राण आहेत. त्या प्राणांचे रक्षण करणे हे श्रावकांचे आद्य कर्तव्य आहे.”

पूज्य गुरुदेवांनी हा जो संदेश त्या प्रसंगी दिला तो खरोखरच एक मँग्नाचार्टाचि आहे. जैन संस्कृतीची ही जी पंचायतने आहेत ती समाजाने खन्या अर्थने प्राणापलीकडे जपली पाहिजेत. तसेच कमेटीने जुजबी रीतीने कामकाज न करता ती एक अत्यंत महत्त्वाचीच बाब मानून त्यासाठी भारतव्यापी संघटना उभारणे व त्यात स्थानिक लोकांचा सहभाग मिळवणे आवश्यक आहे. जिल्हानिहाय संघटना आवश्यक असून जिल्ह्यातील कार्यकर्त्यांना त्यासाठी सतत संपर्कात ठेवले पाहिजे. अल्पसंतुष्टता हा एक घातक प्रकार म्हणून त्याकडे पाहिले पाहिजे. नवीन रक्ताला सतत वाव करून दिला पाहिजे. त्या दृष्टीने तीर्थरक्षाकमेटीने पावले उचलण्याची वेळ आली आहे. असेही विचार पूज्य श्री गुरुदेवांनी व्यक्त केले.

नंतर असाच सोहळा बेळगावात झाला. बेळगावातील जनतेने फार मोठा प्रतिसाद

दिला. बेळगावातील जैन युवक मंडळाचा पक्का निश्चय व तो तडीस नेण्याची जिद्द यामुळे मुनिश्री आर्यनंदीजीचा “निधी जमविण्याचा सत्य संकल्प” पूर्ण होऊन त्या निमित्ताने त्यांनी स्वीकारलेले शर्करा-त्यागाचे व्रत ही संपन्न झाले. त्यांच्या प्रती कृतज्ञता, आदर आणि पूज्यभावना व्यक्त करण्यासाठीचा सोहळा संपन्न झाला.

तीर्थरक्षा कमेटीचे श्रेयांसप्रसादजी, लालचंदजी, जयचंदजी लोहडे यांनी अत्यंत भावपूर्ण शब्दांत मुनी आर्यनंदीच्या अलौकिक गुरुभक्ती व तीर्थभक्तीचे कौतुक केले. तीर्थरक्षेचे महत्त्व सर्व स्तरांत पटल्याची प्रचीती आली. जैन समाजातील वयोवृद्ध व्यक्तींची आदरांजली ही अत्यंत हृदयस्पर्शी होती. जैनसमाज विविध जातीजमातीत विभागाला गेला असला, व प्रत्येकाच्या भाषा, आचार-विचार व परंपरा यांत भेद दिसून येत असला तरी हा सारा समाज माझा आहे, अशी अत्यंत प्रेमादी, तहूदयतेची भावना देखील उचंबळून आली होती. जैन समाजातील चतुर्थ, पंचम, खंडेलवाल, अग्रवाल, सैतवाल इ. सर्व जातीजमातीचे जणू ते एक स्नेहसंमेलनच होते. मुनिश्री आर्यनंदीचे अभिनंदन करण्यात व त्यांच्या महत्तर कार्याचा गौरव करण्यात सारे जणाच अहमहमिकेने पुढे आले होते. या प्रसंगी पं. माणिचंदजी चवरे, भीसीकर गुरुजी माणिकचंदजी गुरुजी, चंदूलाल भाईशहा, महामंत्री, श्रीपालसाहूजी, तनसुखलालजी हुकुमचंदजी ठोळे, पन्नालालजी गंगवाल, कविरत्न मुक्तागिरी, सुरेशकुमार पलसे आदि उपस्थित होते. पूज्य मुनिश्री महाबलजी व क्ष. जयभद्रजीही होते.

मुनिश्री आर्यनंदी म्हणजे जैन समाजाला पडलेले एक स्वप्नच झाले आहे. ते इतके शांत व समरसपूर्ण होते की हे सारे गुणगौरवोद्गार जणू त्यांच्याबदूदल नव्हते. त्यांनी आपल्या उपदेशापर संबोधनात हा सारा गौरव गुरुदेव श्री समंतभद्रांचे चरणी वाहिला. ते म्हणाले,—

“मी तर पामर, तीर्थाचे संरक्षण घावे अशी खरी प्रेरणा व आशीर्वाद परमपूज्य सद्गुरु श्री समंतभद्रांचे आहेत. त्यांनी माझ्या सारख्या अत्यंत सामान्य माणसाकडून हे पर्वताएवढे काम करवून घेतले. माझ्या जीवनात जे अलौकिक घडले, असे आपण जे म्हणता, ते सारे त्यांचे आहे. मला मुनिदीक्षा देऊन या बालकाला खन्या सुखाचा, खन्या आनंदाचा मोक्षमार्ग सांगितला, हे त्यांचे माझेवर केवढे त्रहण आहे. त्यांच्या आज्ञेमुळेच मी ही जबाबदारी स्वीकारली. त्यांचेमुळेच परमपवित्र तीर्थाचे दर्शन मला घडले. आचार्य श्री विद्यानंदजी, आचार्य श्री देशभूषण महाराज, आचार्य श्री विमलसागरजी महाराज यांचेही सहकार्य व आशीर्वाद या कार्याला प्राप्त झाले. ही सारी ज्ञानवृद्ध व तपोवृद्ध त्यागीतपस्वी मंडळी माझ्या कार्यात रस घेत होती. हे मी माझे सत्-भाग्यच समजतो.”

“तीर्थक्षेत्र कमेटीच्या सर्व सदस्यांनी अत्यंत जागरुकपणे या कामी खूपच मदत केली. तीर्थक्षेत्र कमेटीतील तरुण मंडळीनी इंदौर, मुंबई, महावीरजी, खजुराहो, सम्मेदशिखरजी, वेस्त, चंपापूर, परभणी इ. ठिकाणी वेळोवेळी बैठका घेऊन तीर्थरक्षानिधी बाबत विचार विनिमय केला. ही अत्यंत आनंदाची बाब आहे. तीर्थक्षेत्रासंबंधीच्या प्रश्नांची माहिती सामान्य जैन समाजाला नाही. तेथील परिस्थितीची मला देखील काही माहिती नहती. पण जेव्हा मी गावोगावी भ्रमंती केली, विहार केला तेव्हा मी माझ्या डोळ्यांनी सर्वच प्रत्यक्ष पाहिले. त्यावेळी तीर्थाची स्थिती किती नाजुक आहे व जैन समाज किती अनभिज्ञ आहे, हे मला कळले. जैन तीर्थक्षेत्र कमेटीने आपला संपर्क अधिक व्यापक केला पाहिजे. स्थानिक समाजाला अधिक जागे केले पाहिजे. काम अवाढव्य आहे, ते एकट्यादुकट्याने करून चालणार नाही. आता विज्ञानाचे युग आहे, प्रशिक्षणाचे युग आहे. तीर्थक्षेत्रांचे मुनीम, सेवक व पूजा करणाऱ्यांचे प्रश्न समजावून घेऊन त्यांचे निराकरण त्वरित केले पाहिजे. मुनीमांचे प्रशिक्षणही केले पाहिजे. तीर्थाच्या समस्या व त्यांचेवर शास्त्रशुद्ध रीतीने करायच्या उपायाबाबत सतत विचार करीत राहिले पाहिजे. अब्जावधी रुपयांची संपत्ती त्या तीर्थक्षेत्रांत गुंतली आहे. तेव्हा सर्व जैन समाजाचे सहकार्य त्यासाठी मिळविले पाहिजे.”

मुनिश्री आर्यनंदीजींचे विचार असे कालानुसूप होते.

केवळ कृतज्ञता समारोह केल्याने किंवा एक/पाच कोटीचा निधी जमवून ते कार्य होणारे नाही. पूज्य मुनिश्रीनी आपल्या जीवनाची जवळ जवळ तीस पस्तीस वर्षे शासकीय सेवेत व्यतीत केली असल्याने त्यांची दृष्टी अधिक चोखंदळ, विश्वासू व प्रामाणिक स्वरूपाची राहिली आहे. प्रत्येक गोष्ट वेळच्यावेळी झाली तरच कोणतेही कार्य सुचारुपणे पार पडते. म्हणूनच त्यांनी उत्तर दक्षिण भागांत जो प्रवास केला, त्यावेळी समाजाचे जसे सूक्ष्म निरीक्षण केले, तसे तीर्थक्षेत्रांचेही केले व त्यातून त्यांनी काढलेले निष्कर्ष हे अत्यंत महत्त्वाचे असून त्या बाबत जागरुकपणे विचार मंथन झाले पाहिजे. पुढील काळाला अनुसूप करावयाच्या कार्याचा एखादा पंचवार्षिक आलेखही तयार केला पाहिजे. त्यादृष्टीने समाजातील तज्ज इंजिनिअर्स, डेकोरेटर्स, शिल्पशास्त्रज्ञ व वास्तुशिल्पज्ञांचे सहकार्य मिळविण्याच्या दृष्टीने कमेटीने कसोशीने प्रयत्न केले पाहिजेत.

या समारंभाचे वेळी आचार्य श्री पूज्य मुनी विद्यानंदजीनी महाराजांना श्रवणबेळगोळ येथे होणाऱ्या महामस्तकाभिषेकाच्या महोत्सवासाठी विहार करण्याची इच्छा प्रदर्शित केली. पूज्य आर्यनंदीजीनी म्हटले की गुरुदेवांची आज्ञा मिळाली की मी आपल्या आमंत्रणाला शिरोधार्य करीन. भद्रारक श्री. चारुकीर्तींचे आमंत्रण होतेच.

गुरुदेवांची आज्ञा प्राप्त होताच पूज्यश्रींनी दक्षिणेकडे विहार केला. ती यात्रा होती एका असामान्य सामान्याची.

हुबळीकडे प्रयाण :

मार्गशीर्ष महिन्याच्या सोमवार वद्य अष्टमीला म्हणजे २९ डिसेंबर १९८० रोजी महाराजांनी बेळगावहून हलगे गावी प्रयाण करायचे ठरविले. बेळगावकरांनी महाराजांना मोळ्या भावपूर्णरीतीने निरोप दिला. सारी कृतज्ञता, वात्सल्य, प्रेम समाजाच्या नेत्रातून ओसंडत होते. समाजाला गुरु मिळणे किती भाग्याचे असते ते समाजाने अनुभवले होते. समाजाला मार्गदर्शन करणारा, त्यांच्या सुखदुःखात सहभागी होणारा, त्यांच्या जीवनाशी एकरूप होणारा गुरु समाजाला मिळाला होता. जो समाजाला परमात्मा मानतो, त्यांच्या समस्या जाणतो, असा गुरु त्यांना मिळाला होता. बेळगाव धन्य झाले होते. महाराजांच्या चातुर्मासित बेळगावकरांनी महाराजांकडून खूपसे जाणले होते, अनुभवले होते. महाराजांची प्रवचने ऐकली होती. त्या प्रवचनांतून त्यांनी जगावे कसे, धर्माचा स्वीकार कसा करावा, परमात्म्याशी नाते कसे जोडायचे हे ऐकले होते. सम्यक् दर्शन, सम्यक् ज्ञान व सम्यक् चारित्र्य यांच्या एकतेचा मोक्षाचा मार्ग सांगणारा धर्म अगदी सोऱ्या दृष्टांतांनी सांगणाऱ्या मुनिश्रींना त्यांनी ऐकले होते. हृदयात उत्तरणारा धर्म, हृदयातील वैफल्य, निराशा व क्रोधादी विकारांना सहजपणे साक्षीभावाने पाहाणारा धर्म त्यांनी श्रवण केला होता. क्रोधादी विकार हे आत्म्याचे नाहीत, आत्म्याचे असूच शक्त नाहीत, कारण तो आत्म्याचा स्वभाव नाही. आत्म्याला परमात्म्याची ओढ लागली तर सारा संसार विलीन होऊन जातो. संसार म्हणजे परमात्म्याची विस्मृती. संसार ही स्वज्ञावस्था आहे. जो जागा होतो तो गुरुभक्तीमुळे. महाराजांनी संसार जाणला, भोगला, अनुभवला आणि त्यातील उपलब्धी काय तर दुःख-वेदना, अहंकार. खरे तर दुःख-भोगातून माणूस जागा घायला हवा. आत्म्याकडे त्याचे लक्ष जायला हवे, परंतु माणूस त्या दुःखाचे कारण “इतर” आहेत असे मानतो. महाराजांसारख्या अनुभवी गुरुंकडूनच हा भ्रम तुटू शकतो.

धर्म प्रसाराची ही पदयात्रा दि. ३१ डिसेंबर ८० ला हुबळी येथे आली.

हुबळीतील जैन श्रावकांनी त्यांच्या आगमनाचे स्वागत केले. श्री पद्मराज हजारे यांच्याकडे महाराजांचा आहार झाला. हजारे धन्य झाले. दिनांक ४ जानेवारी १९८१ ला महाराज निघाले. त्या महायात्रेला निरोप घ्यायला सारे जैन बांधव उपस्थित राहिले. आत्मकल्याणाबोरोबर परकल्याणाची निरंतर साधना करणारी ती पाऊले १७ किलोमीटर चालत जाऊन वसर या गावातील जिनमंदिरात विसावली. प्रत्येक गावातील जनतेला व्यसन-मुक्तीसाठी प्रेरणा देत, धर्माची जाण करून देत, स्वच्छ प्रामाणिक व धर्मनिष्ठ

जीवनाची प्रेरणा देत महाराजांचा विहार होत होता. तडस, कोणकेरी, विटागिनकोप, किणी, शिकारीपूर इ. गावांतून विहार करीत महाराजांचे आगमन दि. १२ जाने. १९८९ ला हुम्मच येथे झाले.

हुम्मचः

हुम्मच हे जैन/अजैनांचे साच्यांचे पवित्र तीर्थक्षेत्र आहे. ते क्षेत्र पद्मावती देवीचे अतिशय क्षेत्र. लक्ष-लक्ष जैन/अजैन श्रावकांनी त्या स्थळी येऊन आपआपले मनोरथ पूर्ण करून घेतले आहे.

हुम्मच येथे जैन भट्टारकांचे मोठे पीठ आहे. महाराजांच्या आगमन प्रसंगी श्रावकांनी वाजतगाजत महाराजांना क्षेत्रस्थळी आणले. एक नवीन वातावरण निर्माण झाले. जैन समाज व जैन संस्कृती यांच्या परिरक्षणासाठी व अभिवृद्धीसाठी या भट्टारक संस्थेचा फार मोठा उपयोग झाला. भट्टारक हा शब्द भट्टार्क या संस्कृत शब्दाचे अपशंश रूप आहे. भट्ट म्हणजे मूलतः केवली असा अर्थ आहे. पुढे विद्वान व्यक्तीसाठी वापरण्यात येऊ लागला. धवला या अत्यंत प्राचीन ग्रंथात भ. महावीरांना “भट्टारक” संबोधिले असून त्या पवित्र शब्दाने त्यांची स्तुती केली आहे.

काळाप्रमाणे जैन समाजात भट्टारक परंपरा निर्माण झाली व त्या परंपरेने आपल्या वैशिष्ट्याने सामाजिक, साहित्यिक, धार्मिक व सांस्कृतिक क्रांती घडवून आणली. मुनी संस्था जेव्हा क्षीण झाली तेव्हा भट्टारकांनी दक्षिणोत्तर भागात पीठे स्थापन करून संस्कृतीवर होणाऱ्या आक्रमणाचा जोरदार व समर्थ प्रतिकार केला व जैन संस्कृतीला पर-आक्रमणापासून सुरक्षित ठेवले. दिगम्बर जैन मुनी लौकिक कार्य करीत नसत व सामाजिक प्रपंचापासून स्वतःला अलिप्त ठेऊन पाच महाव्रतांचे आचरण करीत. लौकिक क्रिया-कलापातून ते स्वतःला वेगळे ठेवत आल्याने भट्टारक संस्थेने ते कार्य अत्यंत प्रतिकूल परिस्थितीतूनही मोठ्या उमेदीने व जिद्दीने पार पाडल्याचे अनेक दाखले इतिहास दप्तरी दाखल आहेत.

यातील “हुम्मच-पद्मावती” या जागृत देवस्थानातील हे भट्टारक पीठ. पद्मावती मातेचे स्मरण यासाठी की भगवान पाश्वनाथांचेवर जेव्हा कमठासुराने आक्रमण करून उपसर्ग केला व त्यांना कैवल्य होऊ नये यासाठी प्रयत्न केला तेव्हा धरणेंद्र व पद्मावती या भवनवासी देवतांनी कमठासुराला परावृत्त केले. श्री पाश्वनाथांना “कैवल्य” प्राप्त झाले.

त्यामुळे धरणेंद्र आणि माता पद्मावतीची आदरपूर्वक पूजा करण्याची एक प्रथा जैन

समाजात निर्माण झाली. दक्षिणेकडे पद्मावतीची पूजा जैन-अजैनात सारखीच प्रचलित आहे. तिरुपती देवस्थान असलेल्या सुप्रसिद्ध तीर्थक्षेत्रावर देखील पद्मावती देवतेची पूजा होत असते.

अशा सातिशयपूर्ण हुम्हच गावी मुनिश्री आर्यनंदीजींनी आहार केला. भट्टारकांच्या अनुपस्थितीतही त्यांच्या मठवासियांनी महाराजांची खूपच सोय केली.

महाराज जेव्हा पुढील गावी विहार करू लागले तेव्हा मठवासीय व श्रावक म्हणाले, “मुर्नीद, आम्ही आपल्या आगमनाने पुनीत झालो आहोत. आपल्यासारखा वीतराग भाव, कारुण्य व प्रेम धारण करणारा संत या आमच्या गावी आला, हे आम्ही आमचे भाग्यच समजतो.”

महाराजांना स्तुती काय वा निंदा काय, सत्कार काय वा परिषह काय, सारेच समान होते. श्रावक म्हणाले—“आपल्या पुढील विहारासाठी काही सेवाकार्य असल्यास आज्ञा करावी.”

महाराज म्हणाले, “वर सुंदर निळे आकाश व रसवंती पृथ्वी याशिवाय आम्हाला काय हवे? जेथे जसा योग असेल तसे घडेल, आम्ही तर वाच्यासारखे निस्संग. आज इथे तर उद्या तेथे. आता काही करण्यासारखे काय आहे? जे जे घडेल ते ते साक्षीभावाने, अकर्ताभावाने केवळ पाहायचे.”

याच विहारातील बुडीकोप येथील एका मातेने सांगितलेली कथा. ती म्हणाली, महाराज येथून चालले होते. मी अजैन, माझा मुलगा पाचसहा दिवसांपासून तापात होता. महाराज माझ्याच खोपटावरून जात होते. त्यांचा चेहरा पाहून वाटले की हा दैवी पुरुष आहे. मी धावतच घरात गेले. मुलाला दोन्ही हातात घेऊन महाराजांच्या पुढ्यात अचानक उभी राहिले. महाराजांनी क्षणभर माझ्याकडे व नंतर त्या मुलाकडे पाहिले. महाराजांना कानडी भाषा येत नव्हती व मला कानडी शिवाय दुसरी भाषा येत नव्हती. महाराजांनी आपल्या पिच्छीने माझ्या मुलाच्या डोक्यावर व सर्व अंगावर स्पर्श केला आणि ते पुढे निघून गेले.

ती स्त्री पुढे म्हणाली, महाराजांच्या त्या स्पर्शने माझ्या मुलाला बरे वाटले. तो दोनचार दिवसात खडखडीत बरा झाला. महाराजांची पाऊले ज्या मातीवर उमटली होती ती माती मी मुद्दाम घरी आणली. तिच्या चेहच्यावरील आनंद अवर्णनीय होता. तिची श्रद्धा अजाण असली तरी बलवती होती.

महाराजांच्या हे लक्षातही नव्हते. कारण शेकडो गावांतून ते विहार करीत. मार्गात अनेक जैन-अजैन मंडळी दर्शनाला येत. महाराज त्यांना सांगत—“दारुला स्पर्श

नाही करायचा. मांसाला नाही शिवायचे.”

दोनच वाक्ये पण ती जादूच्या कांडी सारखी होती. मध्य-मांसाच्या त्यागाची देशना खूपच बोलकी होती. महाराजांनी जेथे जेथे पाऊल ठेवले ते ते गाव जवळजवळ व्यसन-मुक्त होऊ लागले. त्या सामान्यांच्या जीवनातील अंधारात अजाणपणे एक लहानशी पणती पेटवून गुपचूपपणे पुढील वाट धरणारा संत म्हणजे त्यांचे दैवतच झाले. महाराजांच्या स्वागतासाठी शेतमजूर, त्यांच्या स्त्रिया, बालके खूप गर्दी करीत. त्यांचे नग्नत्व बोलके होते. त्यांचे शशीशीतल नेत्र तर त्यांच्या दुःखावर हळुवारपणे आपल्या शीतलतेचा स्पर्श करून जात. शेताबांधां रोकडोंच्या संख्येने ते गोळा होत. “मुनी आर्यनंदीकी जय”च्या निनादाने सारे आसमत भरून राही. महाराज तर हरखून जात त्या भोळ्या माणसांच्या त्या अपूर्व प्रेमात. निर्व्याज मनाची ती मंडळी महाराजांच्या पायांना अक्षरशः मिठी घालत.

कॉलेज कुमारांच्या संगतीतः

बुडीकोप ते तीर्थहळ्की चौदा किलोमीटरचा प्रवास. महाराजांची पाऊले मृदमुलायम रेशमी वाटेवर पडत. कधी चांगला रस्ता तर कधी पायवाट. तीर्थहळ्कीहून ते मेघरोळी येथे गेले. तेथील कॉलेजमध्ये त्यांचे वास्तव्य होते.

कुतूहलपूर्ण व जिज्ञासू कॉलेजकुमारांनी त्यांच्या भोवती गर्दी केली. इतक्या जिददीचा महायोगी त्यांनी पाहिला नव्हता. थंडी, वारा, ऊन यांना न जुमानणारी महाराजांची तेजोमय पण कृशकाया पाहून त्यांचे मनात एक “थरार” जन्मला असेल. प्रवृत्ती मार्गापासून दूर होऊन नैसर्गिक स्वस्थपाचे आव्हानात्मक जीवन जगणाऱ्या व्यक्तीसंबंधी कौतुक नाही तर काय वाटणार?

महाराजांनी स्पित करून व त्यांचे हृदगत जाणून घेऊन त्यांना मंगल आशीर्वाद दिला. ते म्हणाले, — “मित्रांनो, मी कांही कॉलेजला जाऊ शकलो नाही. तुम्ही भाग्यवान आहात. खूप ज्ञान मिळवा, आपले जीवन सुखी व संपन्न करा. परंतु आपला देश व आपला धर्म विसरू नका. आपल्या भारतीय संस्कृतीने जगाला मार्गदर्शन केलेले आहे. ती संस्कृती थोर आहे. पण संस्कृतीची उंची समाजाच्या उंचीवरूनच ठरते. संस्कृती तर समाजाचे दर्पण आहे. गुरुंचा आदर करा आणि व्यसनापासून दूर रहा. तसे तुम्ही केले तर महाराजांना आनंद होईल.”

मुलांनी टाळ्या वाजविल्या. महाराजांच्या नावाचा जयजयकार केला. महाराजांच्या रूपाने जणू त्या सर्व मुलांना आपले “आजोबा”च गवसले होते.

कुंदादीचे दर्शनः

महाराजांचे या महायात्रेत कुंदादी हे एक मुक्कामाचे स्थळ. काही लोकांचे, संशोधकांचे हे म्हणणे आहे की आचार्य कुंदकुंदांचा या पवित्र स्थळाशी संबंध आहे. महाराज तर आचार्य कुंदकुंदांना गुरुस्थानी मानतात. जैन धर्म, संस्कृती आणि जैनसमाजाची नव्याने पायाभूत उभारणी करणारे कुंदकुंद झाले नसते तर आज जैनधर्माची काय स्थिती झाली असती, याची कल्पनाच केलेली बरी. महाराजांनी कुंदकुंदमाऊलीचे ग्रंथ वारंवार वाचले, मनन केले, त्यांच्या विचारांना हृदयात साठविले. ते म्हणाले— “कुंदकुंद आचार्य हिमालयासारखे! त्यांचे कार्य आकाशाएवढे, त्यांचे कर्तृत्व दाही दिशांना भेदून पुढे जाणारे, त्यांच्या या पवित्र स्थळाच्या दर्शनाने मी पामर धन्य झालो.”

त्या पवित्र भूमीला महाराजांनी दंडवत घातला. परोक्ष रूपाने जणू कुंदकुंदांच्या पायाला त्यांनी मिठी मारली. स्वतःला धन्य मानले. गुडकेरेहून कुंदादी चौदा किलोमीटर. डोंगरमाथ्यावर चढूनच वंदना करावी लागते. “वंदना” सारखा आदरणीय शब्द इतरत्र आढळून येत नाही. महाराज तीर्थक्षेत्रांच्या वंदनेचे भुकलेले. ती तीर्थक्षेत्रे महाराजांना अतिशय पूज्य, वंदनीय. त्या तीर्थक्षेत्रांचा कण न कण जणू पवित्र. पुण्य- पुरुषांच्या, केवली- तीर्थकरांच्या, ऋषीमुनींच्या आणि निस्सीम भक्तांच्या पदस्पृशने पुलकित झालेला. तेथील रज-कणांचा स्पर्श महाराजांना पुनीत करून टाकी. सर्व कायोत्सर्ग, प्रतिक्रमण त्या स्पृशने घडून येई. त्या कणाकणातून महाराजांना त्या पवित्र पुरुषांचे मनोमन दर्शन घडत असावे, असे वाटले तर नवल नाही.

आगुंबे घाटः

दक्षिणेतील सौदर्यस्थळ म्हणजे आगुंबे घाट. महाराज एकटेच. खाली पृथ्वी, वर आकाश. रोज चौदा पंधरा किलोमिटर चालायचे. वृक्षराजी तर जणू महाराजांवर छत्र धरायची. सावलीच्या मेघडंबरी दुलत. वारा पिंगा घालत राही. समोरचा सूर्य महाराजांचे रूप सोनेरी करून टाकी. घाट म्हटले की चढ-उतार-वळणे. पण निसर्गाच्या सहवासाने त्यांना काहीच श्रम वाटत नसत. ते म्हणाले— “लहानपणी चोरूनच आम्हाला “वंदे मातरम्” हे गीत वाचावे लागे. कारण निझामाचे राज्यात आम्ही राहात होतो. त्या गीतातून “सुजलां-सुफलां” म्हणून धरित्रीचे जे सुंदर, मनोहारी रूप दर्शविले आहे, त्याचा खरा प्रत्यय आगुंबे घाटात आला. आत्म्याचीच ही सारी विविध रूपे आहेत. किती रूपांनी आत्मा परपदार्थक्षी संयोग पाऊन प्रगट होतो, हे पाहून माझे मन परमात्म्याच्या चरणी अधिकच लीन झाले.”

महाराज जन्मजात कवी, लेखक, संगीतज्ञ आहेत. सान्या निसर्गातिच त्यांना सूर-तालाची विविध रचना दिसते. उर्दू भाषेवर त्यांचे खरे तर प्रभुत्व. सफाईदार उर्दू-फारशी लिहिणे, बोलणे पाहिले म्हणजे किती सुसंस्कृत, सभ्य आणि परिपक्व व्यक्तीने मुनिधर्म स्वीकारला आहे याची कल्पना सहज येते. मूलतःच हा हिरा आहे. त्याचे तेज हे स्वयंभू आहे. पण हे आताच लगेच मान्य होणारे आहे, असे वाटत नाही. सामान्य जैन समाजाचे दृढतेने प्रतिनिधित्व करणाऱ्या जाज्वल्य व्यक्तिमत्त्वाचा वारसा मुनीजीना लाभला आहे. अशा समाजातील मुलांमुलींबदल त्यांना किती प्रेम, आस्था व हळहळ वाटते, याचे दर्शन घ्यायचे असेल तर त्यांचेशी उघड संवादच केला. पाहिजे असे नाही, तर त्यांच्या कार्यातूनच तो व्यक्त होतो. त्यांच्या साध्यासुध्या बोलण्यावागण्यातूनच तो दिसून येतो. कुणाची संपत्ती, वैभव किंवा सत्तापदे ही महाराजांच्या निश्चयांना बदलू शकली नाहीत. उलट असे दिसून आले की जेव्हा त्यांनी उत्तरेकडे विहार केला त्या वेळी अनेकांनी ही भाषा तोडातून अज्ञतेने काढली होती की, आम्ही खोल्या साधूंना कपडे नेसवून परत पाठवू. पण आपल्या सौजन्यशील, निर्लेप, निस्वार्थी व प्रेममयवाणीने उत्तर भारतातील जनतेला त्यांनी प्रभावीत केले.

अशा निर्भय, एकाकी विहारी संताने आगुंबे घाट निसर्गाशी संवाद करीत उल्लासित वृत्तीने पार केला. तेथील निसर्ग सौंदर्यने त्यांचे आत्मवैभव अधिकच तेजाकून आले असल्यास नवल नाही. घाट केव्हा संपला हे महाराजांना कळालेच नाही. ते तर आत्मविभोर होऊन ते सारे दृश्य मनी-मानसी साठवत होते. जैनधर्म तर मानवाला सदैव नैसर्गिक जीवन जगण्याची प्रेरणा देत आलेला धर्म आहे. महाराज स्वतः एक निसर्ग - पुत्रच आहेत. निसर्गाशी एकरूपता हा त्यांचा स्वभाव. घाट उत्सुन झाल्यावर ते सोमेश्वर गावी, तेरा किलोमीटर लगेच निघाले. तेथे त्यांनी आहार घेतला.

शनिवारी दि. १७ जानेवारी ८९ ला मुद्राडी या गावातून ते निघाले व वरांग या जैनांच्या अतिशय क्षेत्री येऊन पोचले. मुद्राडी वरून वरांग केवळ चार किलोमीटर. वरांग हे अतिशय सुंदर असे तीर्थक्षेत्र. त्यांनी जिनमंदिरात जाऊन अर्हत देवाची स्तुती, वंदना व ध्यान केले. कुंदकुंदांनी एके ठिकाणी असे म्हटले आहे की— “ज्याने अर्हताला जाणले, त्याने सारे आगम जाणले.” किती सुंदर वचन. वरांग क्षेत्राचे वर्णनही अतिसुंदर. सारी भूमी जणू धर्ममय. दक्षिणेकडील माणसे किती मृदू हृदयाची, धर्मवत्सल, साधू हृदयाची. कुणी मुनी गावात आले की हर्षोल्हासाने त्यांची हृदये उचंबळून येतात. चर्चा चौकशी नाही. खरा खोटा म्हणून तार्किक चर्चा नाही. साधूंच्या निर्गंथ रूपात जिनधर्माची अस्मिता पाहाणारा, त्यांना आपला समजणारा दक्षिणेतील जैन समाज पाहून महाराजांना

खूप आनंद झाला. सामान्यातील सामान्य माणूसही जेथे सश्रद्ध आहे. जिनदेव, गुरु व जिनवाणी या संबंधी ज्याच्या मनात खूप खोलवर प्रेम रुजले, असा समाज महाराजांनी पाहिला व त्यांचे परम करुण, भावपूर्ण नेत्र सजल झाले. अशी भक्ती व असे भक्त दक्षिणेकडील जिनधर्मप्रेमी समाजाने महाराजांच्या हृदयात खोलवर आश्रय केला आहे. धर्मावर अपत्यवत् प्रेम करणारा हा समाज फार श्रीमंत नसेल, पण त्याचे हृदय कुबेरासारखे आहे.

कार्कल – मूढबिढी :

दक्षिणेकडील ही दोन अत्यंत पवित्र तीर्थक्षेत्रे. सुमारे दोन हजार वर्षांपासूनची ही तीर्थक्षेत्रे भारतातील सर्व जैनांना आकर्षणाची केंद्रे राहिली आहेत. महाराज दक्षिणेकडे प्रथमच मुनी अवस्थेत जात होते. पदयात्रेतील तीर्थदर्शन व वाहनातून प्रवास करून केलेले तीर्थदर्शन यात खूपच फरक आहे. जैन संस्कृतीची रचनाच अशी आहे की जेथे सारा भूप्रदेश धर्ममय करण्याची प्रक्रिया सन्निहित आहे. अनेकान्तात्मक विचार खुल्या वातावरणातच स्वीकारायला हवा. जे जे विरोधी दिसते ते ते विरोधी असतेच असे नाही. तो एक सत्यस्पर्शी पैलू असू शकतो. महाराजांची दृष्टी कधीच एकांतिक राहिलेली नाही.

प्रवासात त्यांनी शेकडो लोकांच्या जीवनांत आपल्या मधुर, साध्या-सोप्या प्रवचनांनी प्रकाश आणला. एक खंत मात्र त्यांच्या हृदयात होती, की कन्ड भाषी समाजाच्या हृदयाशी हृदय मिडवून ते बोलू शकत नव्हते. त्यातूनच स्वतः कन्ड शिकण्याचा त्यांनी प्रयत्न घालविला. आणि प्रज्ञावंत महाराजांनी फारच अल्प काळात साधारण जनतेशी संपर्क साधण्याचे भाषा माध्यम आत्मसात केले. हे मोठे अनुकरणीयच होय.

कारण जैन साधू-संतांनी आपल्या अशाच निश्चयाने बोलीभाषा विकसित केल्या. मराठी, कन्ड, तेलगु, हिंदी, तामिळ इ. भाषांच्या विकासात जैन संतांनी केलेली कामगिरी नजरेआड करता येणार नाही. विचार-प्रचाराचे वा तत्त्वज्ञान प्रचाराचे पहिले व प्रभावी माध्यम भाषा हेच आहे. स्वतः महाराजांनी आपल्या वाडवडिलापासून भाषांचे सम्यक् व सार्थ ज्ञान मिळविले होते. संस्कृत ही तर भारतीय भाषांची जननी. महाराजांनी बालवयातच त्या भाषेची ओळख करून घेतली होती. इतकेच नव्हे तर शेकडो सुभाषिते त्यांनी मुखोदगत केलेली होती. पुढे ते संस्कृत भाषा विशारदही झाले.

महाराजांच्या प्रवचनातून अशा विविध भाषांतील श्लोकांचा, ओव्यांचा, गाथांचा व अभंगांचा सुंदर मिलाप असतो. पूर्वसूरीनी रचलेल्या त्या श्लोकांचा जनमानसावर फार मोठा प्रभाव पडतो. म्हणून कन्ड भाषेतील अनेक सुंदर सुभाषिते, वचने या

प्रवासाच्या काळात त्यांनी एकत्रित केली. इतकेच नवे तर दक्षिणेकडील जनपदातून विहार करताना अनेक लोककथांची माहिती त्यांनी करून घेतली. महाराजांचा जीवन विषयक दृष्टिकोन हा आध्यात्मिक असला तरी साहित्यासंबंधी त्यांची रुची ही सदैव अतृप्तच राहिली आहे.

कारकल व मूडबिद्री या गावी अत्यंत प्राचीन जिनमंदिरांना त्यांनी भेटी दिल्या. तेथील धवला, जयधवला, महाधवला या अत्यंत प्राचीन मूळप्रतींचे दर्शन घेतले. तेथे असणाऱ्या दुर्मिळ ग्रंथांचेही महाराजांनी मोळ्या आस्थेने अवलोकन केले. आज या प्राचीन ग्रंथांना आंतरराष्ट्रीय महत्त्व आहे. भट्टारक महोदयांनी ते चांगल्या प्रकारे जतन करावे, असे हार्दिक भाव त्यांच्याकडे त्यांनी व्यक्त केले. महाराजांचे वागणे बोलणे अप्रमत्त, गोड, मधुर व प्रभावशाली आहे. त्यांचा लगेच प्रत्यय पण येतो. मूडबिद्रीला रत्नपाषाणांच्या अत्यंत मनोहारी जिनमूर्ती पाहून महाराजांचे हृदय भक्तीने भरून आले. नित्य कृत्रिम, अकृत्रिम जिनमंदिरातील जिनविंबांना वंदन करणाऱ्या साधूना हे दर्शन सुखावून गेल्यास नवल ते काय?

धर्मस्थळ :

आपल्या दक्षिण विहारात धर्मपताका मोळ्या डौलाने फडकवीत, नित्य सावधानतेने अप्रमत्त राहून सदैव आत्मचिंतनात मग्न राहणारे मुनिश्री आर्यनंदी दि. २२ जानेवारी ८९ रोजी मुडबिद्री, वेण्णूर, गुरुवायन केरे असा प्रवास करीत दिनांक २४ जानेवारी ८९ ला धर्मस्थळाला आले. धर्मस्थळ हे खरे तर मंजुनाथांचे पवित्र स्थळ आहे. वाडवडिलांपासून तीनचारशे वर्षे ते तेथील भट्टारकांकडे आहे. लक्षावधी भाविक लोक दर्शनासाठी तेथे येतात.

महाराजांचे आगमन ही महान ऐतिहासिक घटना होती. तेथील धर्माधिकारी वीरेंद्र हेगडे असून त्या क्षेत्राची ते सर्व व्यवस्था पाहतात. लाखो रुपयांचा खर्च होतो. श्री हेगडे हे स्वतः दृष्टिसंपन्न व ज्ञानसंपन्न आहेत. श्री वीरेंद्र हेगडे यांचा त्या भागात मोठा दबदबा आहे. त्यांनी अनेक परदेशांत दौरा करून जैनधर्म व जैनसंस्कृतीचा प्रसार व प्रचार करण्यात रस घेतला आहे.

त्या दिवशी महाराजांचा आहार तेथेच झाला. श्री हेगडे म्हणाले,

“गुरुदेव, आपण आमचे परमेष्ठी आहात. आपण उत्तर भारतातून कोटी रुपयांचा निधी तीर्थरक्षेसाठी या उत्तर वयात जमविला. त्याही पेक्षा आपण असंख्य जनतेला व्यसनमुक्तीचा केवळ संदेशच दिला नाही तर ती प्रक्रिया घडवून आणली. आपण धन्य

आहात.” तेक्हा श्री हेगडे यांना महाराज म्हणाले,

“आपण समाजाचे मार्गदर्शक आहात. सूज व विद्वानही आहात. जैन धर्मोद्योतक आहात. आपल्याकडून जैन संस्कृती व धर्म यांची खूप सेवा घडावी अशी महाराजांची इच्छा आहे.”

हळेबीड :

दिनांक २८ जानेवारीला महाराजांचे आगमन हळेबीड या सुप्रसिद्ध कलास्थापत्याचे अप्रतिम स्थळी झाले. फार प्राचीन काळी पश्चिमेकडील मोठा व्यापार येथून चालत होता. जैनसंस्कृतीचे ते मोठे केंद्र होते. विद्या-कला-स्थापत्य, संगीत, नृत्य यांचे ते माहेरघर होते. महाराजांचे बालपण व तारुण्य अजिंठा, वेरुळ, पैठण अशा कलात्मक परिसरात गेल्यामुळे भारतीय वास्तुशिल्पाचे ज्ञान त्यांना चांगलेच आहे. ज्योतिषविज्ञानही वडिलांचेकडून त्यांना चांगले अवगत आहे. त्यामुळे हळेबीड येथे असलेल्या अशा प्राचीन सुप्रसिद्ध वास्तुचेही त्यांनी दर्शन घेतले.

महाराजांच्या जीवनात जे परिवर्तन झाले त्यांत त्यांचा आपल्या सामर्थ्यरूप शक्तीचा, पुरुषार्थाचा भाग आहे. मोक्ष पुरुषार्थाची अक्षुण्णपणे साधना करण्यात त्यांचा उत्साह आहे. विशुद्ध सिद्धावस्था ही आत्म्याची एक अनुपम व अनुभवगम्यस्थिती आहे. त्याकडे येते त दृष्टिक्षेप करीत राहिल्याने “गुणपर्यायवत् द्रव्यं” या सूत्राचा खरा अर्थ ध्यानात येतो.

एकदा एका प्रवचनात महाराजांनी मोठा ब्रेरक विचार मांडला. ते म्हणाले—

“हे भव्य जीवांनो, तुम्हाला काय सांगू आत्म्यावर श्रद्धा केली तर मग जगात कुणावरही श्रद्धा करण्याचे कारण नाही. आणि आत्म्यावर श्रद्धा न करता जगातील सर्व देवधर्मावर श्रद्धा केली तरी ती काही उपयोगाची नाही. आत्म्याच्या शुद्धतेवर दृढश्रद्धा केली तर नरकातल्या वेदना, दुःख, पीडा देखील जीवात्मा सहन करतो. कारण त्या आत्म्याच्या सहजानंद स्वस्पन्दाची एक झलक त्याला सम्यक्-दर्शनाने आलेली असते. म्हणून साता (शुभ) कर्माचा उदय झाल्याने प्राप्त होणारे सुख व असाता (अशुभ) कर्माच्या उदयाने येणारे दुःख हे सारे सारखेच आहे. त्यांत आत्मिक सुखाचा लवलेशही नाही. आम्ही या मुनिपदाच्या विकल्पात एवढा आनंद अनुभवतो की त्याची आपणाला कल्पना येणार नाही. म्हणून श्रावकांनी आत्मधर्माचा, आपल्या विशुद्ध सिद्धस्वरूप आत्म्याचा आश्रय करावा.

न सुखे देवराजस्य न सुखं चक्रवर्तिनः ।

यत् सुखं वीतरागस्य मुनेरेकांतवासिनः ॥

चैतन्य महापरमात्म्याच्या वैभवापुढे, पावित्रापुढे, मांगल्यापुढे इंद्रादी संपदेचे वा वैभवाचे काय होय? ज्यांनी चैतन्याच्या वीतरागी स्वभावाला जाणले, तो वैभवशाली आहे. जडसंपत्ती कितीही गोळा केली व तिचा कितीही उपभोग घेतला तरी त्यात समाधान नाही— तर केवळ दुःखच आहे. दुःख असे की स्वभावाला त्यागून त्यांनी परदव्यांशी मैत्री केली. सर्वज्ञ प्रभू आपले खरे धर्मपिता आहेत. कारण त्यांनीच चैतन्य महासत्तेचा वारसा आपणाला दिला आहे. महापुराणात जिनसेन स्वामींनी गौतम गणधरांना “सर्वज्ञ पुत्र” म्हणून संबोधिले आहे. इतका मोठा बहुमान सर्व जीवात्म्याचा आहे.”

प्रत्येक जीवमात्र “स्वामीच” आहे:

आणखी एका गावात त्यांनी अत्यंत मार्मिक स्वरूपाचे प्रवचन केले. महाराज म्हणाले,

“तुम्ही साधूंना स्वामी म्हणता . स्वामी म्हणजे कोण याची तुम्हाला अल्पशी कल्पना देतो. आत्मा ज्ञानमय आहे. त्याचा निर्मल पर्याय हे आत्म्याचे “स्व” आहे. “स्व” म्हणजे सिद्ध परमात्मा. त्याच्याशी जो एकलूप होतो तो स्वामी. तोच खरा मालक. सर्व सुख-दुःखे त्या स्वामीचीच आहेत. त्या आत्म्याच्या सर्वज्ञ गुणास जाणा. तेच तुमचे परमकल्याण आहे. जडपदार्थाच्या सेवेत, त्यांच्या उपभोगांत हे अनमोल जीवन नका घालवू. क्रोधादी विकारांचे स्वामी तुम्ही नाहीत. जडसंपत्तीचे स्वामी आजपर्यंत कुणीही झाले नाही व पुढेही होणार नाही. हा जो स्वामीपणा तुम्ही आम्हाला देता, तो तुम्हीही स्वीकारा. श्रद्धेने स्वीकारा, ज्ञानाने स्वीकारा आणि आचरणाने देखील स्वीकारा. प्रत्येक जीवमात्र “स्वामी” आहे. त्या स्वामित्वाचा तुम्ही – आम्ही सर्वांनी स्वीकार करावा.”

हसनला आगमन :

दि. २८ जाने. ८९ ला हळेबीड सोडले. मध्ये एक मुऱ्काम करून २९ ला हसन गाठले. तेथे त्यांचा श्रावकांनी मोठा सत्कार केला. तेथे आहार झाला. आहार झाल्यानंतर अल्पशी विश्रांती घेऊन शांतिग्रामला गेले. रात्री त्यांनी तेथील एका शाळेत विश्राम घेतला. अनेक जैन-अजैनांनी महाराजांचे दर्शन घेऊन स्वतःला कृतार्थ केले. दुसरे दिवशी दिनांक ३० ला तेथून उदयपूर, चन्नरायपट्टण करीत दि. ३१ ला ते श्रवणबेळगोळ या त्यांच्या पदयात्रेच्या अंतिम गावी आले. महाराज येणार म्हणून अगोदरच वार्ता तेथे गेली होती.